

Abdülkerim İştibî'nin Rüya Tabirleri ile İlgili Ma'rifetü'n-Nefs İsimli Risalesinin Tahlili

(An Analysis of the Treatise Ma'rifetü'n-Nefs by Abdülkerim İştibî on Dream Interpretation)

Nazım ÇINAR

Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi | Assistant Professor, Tokat Gaziosmanpaşa Faculty
İslami İlimler Fakültesi | Faculty of Islamic Sciences
Tasavvuf Anabilim Dalı | Department of Tasawwuf
Tokat | Türkiye | Tokat | Türkiye
nazim.cinar@gop.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-9649-9066>
ROR adresi: <https://ror.org/01rpe9k96>

Makale Bilgisi

Makale Türü | Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi | 18 / Temmuz /2025
Kabul Tarihi | 01 / Aralık /2025
Yayın Tarihi | 31/Aralık/2025
Bir İç- İki Dış Hakem
Çift Taraflı Kör Hakemlik
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Bu Makale iTenticate aracılığıyla taranmıştır.
Etik Bidirim | ilmiyat@gop.edu.tr
Lisans CC-BY-NC-ND 4.0

Article Information

Article Types | Research Article
Received | 18 / July /2025
Accepted | 01 / December /2025
Published | 31/December/2025
One Internal- Two External Referees
Double-Blind Refereeing
Ethical principles were followed during the preparation of this study
No conflict of interest declared
This Article was scanned by iTenticate
Ethics Notice | ilmiyat@gop.edu.tr
Licence | CC-BY-NC-ND 4.0

Atıf | Cite as:

Çınar, Nazım. "Abdülkerim İştibî'nin Rüya Tabirleri İlgili Ma'rifetü'n-Nefs İsimli Risalesinin Tahlili [An Analysis of the Treatise Ma'rifetü'n-Nefs by Abdülkerim İştibî on Dream Interpretation]". *Tokat İlmîyat Dergisi | Tokat Journal of İlmîyat* 13/2 (Aralık | December 2025), 383-417.

<https://doi.org/ilmiyat.1746038>

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Analysis of ‘Abd al-Karīm al- Ishtibī’s Treatise Ma‘rifat al-Nafs on Dream Interpretation

Abstract: This study analyses the treatise entitled “Ma‘rifat al-nafs” authored by ‘Abd al-Karīm al-Ishtibī, who lived in the second half of the sixteenth century and the beginning of the seventeenth century. Al-Ishtibī was born in Štip, located within the borders of present-day North Macedonia. He received his education from Qnalizāde ‘Ali Efendi, completed his spiritual training under the guidance of Kurd Efendi, and obtained authorization for spiritual guidance (ijāzah al-irshād) from the Khalwatiyya order. He served as a shaykh at the Şoqollu Mehmed Pasha Zāwiya in Istanbul and became well known for his influential sermons delivered at the Soleymaniya Mosque and Hagia Sophia. In his treatise, al-Ishtibī discusses the spiritual journey of the sālik at the stage of nafs al-ammāra and provides interpretations of the dreams encountered during this process. According to him, disciplining the soul and purifying the heart are possible only by adhering firmly to the principles of the Sharī‘a. He emphasizes that it is impossible to attain perfect faith without being purified from spiritual diseases such as arrogance, hypocrisy, and attachment to worldly desires, and that ma‘rifat Allāh can be achieved not merely through theoretical knowledge but through a purified heart. Al-Ishtibī further asserts that the sālik’s words and actions must strictly conform to the Sharī‘a, and that spiritual maturity can only be attained through adherence to religious principles, purification of the soul, spiritual cleansing of the heart, and the guidance of a perfect spiritual master. He warns that ascetic practices not supported by dhikr and the shari‘a may lead a person into deviation. He considers dreams as divine signs for the sālik at the initial stages of the spiritual path and argues that such dreams must be interpreted by a competent spiritual guide. In order to experience true dreams, he emphasizes the importance of maintaining ritual purity, protecting the eyes and tongue from unlawful acts, and avoiding excessive eating. He also reminds that attaching excessive importance to dreams may lead to heedlessness. One of the remarkable aspects of the treatise is the inclusion and interpretation of many symbols that the sālik may encounter in dreams, such as animals, various places, carnal desires, foods, musical instruments, celestial bodies, and clothes. The narration of prophetic dreams in the Qur‘ān, the Prophet Moḥammad’s statement that a true dream constitutes one part of forty-six parts of prophethood, his interpretation of the dreams of the Companions, and his permission for some of them to practice dream interpretation, as well as the fact that dreams were regarded as an important subject and source of knowledge by the earliest ascetics and sūfis, all demonstrate the significance of dream interpretation in Islamic spirituality.

Keywords: Sufism, Khalwatiyya, Ma‘rifat al-nafs, ‘Abd al-Karīm al- Ishtibī, Dream interpretation.

Abdülkerim İştibî’nin Rüyâ Tabirleri ile İlgili Ma‘rifetü’n-Nefs İsimli Risâlesinin Tahlili

Öz: Bu çalışmada, on altıncı yüzyılın ikinci yarısı ile on yedinci yüzyılın başlarında yaşamış Abdülkerim İştibî’nin “Ma‘rifetü’n-nefs” isimli risâlesi tahlil edilmiştir. İştibî, Makedonya’nın sınırları içinde yer alan İştibî’de dünyaya gelmiştir. Kınalızâde Ali Efendi’den tahsil görmüş, seyr ü sülûkünü Kurd Efendi rehberliğinde tamamlamış ve Halvetiyye tarikatından irşad icazeti almıştır. İstanbul’da Sokullu Mehmed Paşa Zâviyesi’nde şeyhlik yapmış, Süleymaniye ve Ayasofya camilerindeki etkili vaazlarıyla tanınmıştır. İştibî, risâlesinde, sâlikin nefis-i emmâre mertebesindeki seyrini ve bu süreçte gördüğü rüyaların tabirini ele almaktadır. Ona göre nefis terbiyesi ve kalp tasfiyesi ancak şer‘î esaslara bağlı kalmakla mümkündür. Kibir, riya ve dünya sevgisi gibi kalbî marazlardan arınmadan kâmil bir imana ulaşmanın mümkün olamayacağını, marifetullahın sadece teorik bilgiyle değil, saf bir kalple elde edilebileceğini vurgular. Sâlikin söz ve fiillerinin mutlaka şeriata uygun olması gerektiğini, manevî olgunluğun ise şer‘î ölçülere bağlılık, nefis terbiyesi, kalp temizliği ve kâmil bir müridin rehberliğiyle sağlanabileceğini ifade eder. İştibî, zikir ve şeriata desteklenmeyen riyazetin kişiyi sapkınlığa sürükleyebileceğini belirtir. Rüyaları ise sülûkun başlangıcındaki sâlik için ilahi işaretler olarak değerlendirir ve bu rüyaların ancak ehil bir mürid tarafından tabir edilmesi gerektiğini savunur. Sahih rüya görebilmek için temizliğe riayet, göz ve dili haramlardan koruma ve aşırı yemekten kaçınma gibi şartlara dikkat çeker. Rüyalara aşırı değer verilmesinin gaflete sebep olabileceğini hatırlatır. Risâlenin dikkat çekici yönlerinden birisi de sâlikin görmesi muhtemel rüyalarda yer alan; hayvanlar, çeşitli mekânlar, şehvî hisler, yiyecekler, çalgı aletleri, gökyüzü cisimleri, elbiseler... gibi pek çok sembolün zikredilip tabirlerinin verilmesidir. Kur‘ân-ı Kerîm’de bazı peygamberlerin rüyalarının anlatılması, Hz. Peygamber’in sâlih rüyayı nübüvvetin kırk altıda biri olarak belirtmesi, sahâbîlerin rüyalarının Hz. Peygamber tarafından tabir edilmesi ve bazı sahâbîlerin rüya tabiri yapmalarına izin vermesi, rüyanın ilk zâhid ve sūfilerden itibaren tasavvufun önemli bir konusu ve bilgi kaynağı olması gibi hususlar rüya konusunun önemini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Halvetiyye, Ma‘rifetü’n-nefs, Abdülkerim İştibî, Rüyâ tabiri.

Giriş

Tasavvuf düşüncesinde insanın kendini tanıması, nefisini terbiye etmesi ve kalbini arındırarak mârifetullahı ulaşması, mânevî yolculuğun temelini oluşturur. Bu bağlamda sâlikin seyr ü sülûk sürecinde gördüğü rüyalar ve tabiri önem arz etmektedir. Rüya, insanın varoluşundan beri süregelen yeme, içme gibi doğal bir olgu olarak görülmektedir. Geçmişte yaşamış birçok medeniyet, rüyayı bir bilgi kaynağı olarak görmüşlerdir. Rüya, tarih boyunca hem bedensel bir ihtiyaç hem de ruhsal bir deneyim olarak değerlendirilmiş, birçok kültürde kehanet, bilgelik ve ilahi iletişim aracı olarak kabul edilmiştir.¹ Kur‘ân-ı Kerîm’de Hz. İbrâhim, Hz.

¹ İlyas Çelebi, “Rüya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/306.

Yûsuf ve Mısır hükümdarının gördüğü rüyalarından bahsedilmesi,² Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'un görülen rüyaları tabir etmeleri,³ Hz. Peygamber'in, müminin sâdık rüyasını nübüvvetin kırk altıda biri olarak buyurması⁴, Sahâbîlere sabah namazından sonra; "İçinizde rüya gören var mı?" diye sorması ve görülen rüyaları tabir etmesi,⁵ Abdullah b. Ömer'in gördüğü rüyayı kız kardeşi Hafsa'ya anlatması ve Hz. Peygamberin o rüyayı tabir etmesi,⁶ Sahâbeden birisinin gördüğü rüyayı Hz. Peygamber'e anlatması üzerine; Hz. Ebû Bekir'in izin alarak bu rüyayı tevil etmesi gibi örnekler birçok âlimin rüya tabirleriyle yakından ilgilenmesine sebep olmuştur.

Rüya ve tabiri ilk zâhid ve sûfilerden itibaren tasavvufun önemli konularından birisi olmuştur. Muhammed b. İbrâhim el-Kelâbâzî (öl. 380/990) *Taaruf*'ta,⁷ Abdülkerîm Kuşeyrî (öl. 465/1072) *Risâle*'sinde⁸ rüya konusunu müstakil başlıklar altında ele almışlardır. Yine ilk devirlerden itibaren rüya tabirleri ile çok sayıda eserin de telif edildiğini görmekteyiz. Yapılan araştırmalarda altı yüz kadar tabirnamenin telif edildiğinden bahsedilmektedir. Bazılarına değinecek olursak; muhaddis ve fakih İbn Sîrîn'in (öl. 110/729); *Kitabü ta'biri'r-rü'yâ'sı*, Ca'fer es-Sâdık'ın (ö. 148/765); *Kitâb fi ta'biri'r-rü'yâ'sı*, İbn Ebü'd-Dünyâ'nın (ö. 281/894); *er-Rü'yâ (Ta'bîrü'r-rü'yâ)*'sı, Nasr b. Yakûb ed-Dîneverî'nin (ö. 410/1020); *et-Ta'bîrü'l-Ķadirî fi'l-aĶlâm*'ı, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240); *Tabirname-i Muhyiddin-i Arabî'si*, Ahmed-i Dâî'nin (öl. 824/1421) *Tercüme-i Kitâbü't-ta'bîrî*, Abdülganî en-Nablusî'nin (ö. 1143/1731); *Ta'firü'l-enâm fi ta'bîrî'l-menâm*'ı gibi çok sayıda eser telif edilmiştir.⁹

Halveti meşâyihinden Abdülkerim İştibî'nin (öl. 1015/1606) telif ettiği makalemize konu olan *Ma'rifetü'n-nefs* isimli risâle de bu alana katkı sağlayan eserlerden birisidir. Sâlikin nefis-i emmâre mertebesindeki seyrini ve bu süreçte gördüğü rüyaların tabirini ele alması bakımından dikkat çekici bir metindir. Metinde şeriata riayetle özellikle vurgulanması, tasavvufî terbiyenin şer'î esaslara dayandığının bir göstergesi olması bakımından önem arz etmektedir. İştibî'nin rüya tabirleriyle ilgilenmesinde ve eser telif etmesinde hocası Kurd Efendi'nin (öl. 996/1588) etkisi görülmektedir. Zira hocası, üç varak altı sayfadan oluşan *Ta'bîrname*¹⁰ isiminde bir risâle yazmıştır. Risâlede nefsin yedi mertebesi, yedi daire şeklinde düşünülerek görülen rüyalar tabir edilmiştir. İştibî'nin rüyalarla ilgili belirttiği semboller, hocasının belirttiği sembollerle benzerlik arz etmektedir.

Eserde seyr ü sülûk eğitimi ve rüya tabirleri özgün bir üslup ve içerikle ele almasına rağmen, eser hakkında bugüne kadar akademik bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmanın temel hedefi; yazma olan söz konusu risâleyi latinize etmek, tahlilini yapmak, salikin seyr ü sülûk eğitimi ile ilgili bilgi vermek ve bu süreçte sâlikin gördüğü rüyaların tabirini ortaya koymaktır. Eserde seyr ü sülûk eğitimi ve rüya tabirlerinin nasıl ele alındığı, rüya sembollerinin nefis-i emmâre mertebesindeki sâlikin hangi hallerini temsil ettiği, sâlih rüyanın nasıl görüleceği, herkesin rüya tabiri yapıp yapamayacağı, rüyaların tabirinde mürşidin rehberliğinin önemli olup olmadığı gibi sorulara cevap aranacaktır.

İştibî'nin Ma'rifetü'n-nefs adlı risâlesi, Osmanlı tasavvuf geleneğinde rüya tabirini doğrudan nefis terbiyesiyle ilişkilendiren nadir eserlerden biri olması bakımından hem tarihî hem de ilmî açıdan incelenmeye değer bir metindir. Günümüzde rüyada görülen sembollerin ve tabirinin önemini koruması ve günümüz insanının mânevî arayışları, bu alanlarda kaleme alınmış klasik metinlerin yeniden keşfedilmesini zaruri kılmaktadır. Ancak bu metinlerin çoğu, dil ve içerik açısından erişilmesi güç kaynaklardır. Bu bağlamda, İştibî'nin Ma'rifetü'n-nefs isimli risâlesinin ilmî bir tahlil çerçevesinde sadeleştirilmesi, akademik bir zemine

² Yûsuf 12/4-5.

³ Yûsuf 12/4-6; es-Sâffât 37/102.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî* (Mısır: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), Buhârî, "Ta'bîr", 5.

⁵ Buhârî, "Ta'bîr", 47.

⁶ Buhârî, "Ta'bîr" 35, 36, "Salât" 58.

⁷ Muhammed b. İbrâhîm el-Kelâbâzî, *et-Taarufli-mezhebi ehli't-tasavvuf*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 237-238.

⁸ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009), 465-477.

⁹ Orhan Şaik Gökyay- Vildan S. Coşkun, "Tâbirname", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/331-332.

¹⁰ Kurd Efendi, *Ta'bîrname* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, 321/18), 91b-94a.

taşınması, günümüz okuyucularının istifadesine sunulması önem arz etmektedir. Böyle bir çalışma, hem geçmişin ilmî ve tasavvufî birikiminin daha derin biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacak hem de günümüz insanların mânevî arayışlarına ışık tutacaktır.

Arap alfabesiyle yazılmış risâleyi önce latinize ettik, daha sonra da metne sadık kalarak günümüz Türkçesiyle tahlil etmeye çalıştık. Risâlenin muhteviyatını göz önünde bulundurarak bazı başlıklar ve tablolar oluşturduk. Rüyada görülen sembollerin mânevî anlamlarına dair ifadeleri tablolar halinde gösterdik. Çalışmamızda İştibî'nin hayatına kısaca değindikten sonra risâleyi tahlil etmeye çalıştık.

1. Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

On altıncı yüzyılın ikinci yarısı ile on yedinci yüzyılın başlarında yaşayan Abdülkerim İştibî'nin hayatı hakkında mevcut kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Hayatına dair en önemli kaynak, Nev'îzâde Atâyî'nin (öl. 1046 / 1636) 1634'te tamamladığı ve Taşköprizâde'nin (öl. 968/1561) Şakâyık adlı eserinin devamı niteliğindeki *Hadâ'iku'l-Hakâik fi Tekmileti's-Şakâ'ik* adlı eseridir.¹¹ Kâtip Çelebi de *Fezleke* adlı eserinde Abdülkerim İştibî hakkında bilgi verirken, bu bilgileri Atâyî'nin eserinden almıştır.¹² Naîmâ (ö. 1128/1716), Abdülkerim İştibî'den "Şeyh Vaiz Emir Efendi" olarak, İbrâhim Peçevî ise (ö. 1059/1649) "Büyük Şeyh" olarak bahsetmişlerdir. Verdikleri bilgilerde Atâyî ile neredeyse aynıdır.¹³ Bursalı Mehmed Tahir (öl. 1344/1925), İştibî'nin hayatına dair yukarıda geçen eserlerdeki bilgileri *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde özetlemiştir.¹⁴

İştibî, Nev'îzâde Atâyî'nin verdiği bilgilere göre günümüz Makedonya sınırları içinde kalan İştîp'te¹⁵ doğdu. Halk arasında "Vaiz Emir", "Emir Efendi" namıyla meşhur oldu. Osmanlı âlimi, devlet adamı ve şair Kınalızâde Ali Efendi'den (öl. 979/1572) ilim öğrendi. Onun ilim meclislerinde eğitimini tamamlayarak olgunluğa erişti. Hadis ve tefsir ilimlerinde yetkin oldu. Şan ve şerefe sahip nadide şahsiyetlerinden biri oldu. Hitabet konusunda devrin önde gelenlerinden, vakur ve etkileyici kişiliği ve hitabetinin güzelliği, vaazlarına ayrı bir kıymet katıyordu. Yaptığı konuşmalarla dinleyenleri çok etkiliyordu. İlm-i cifirde de (harflerden mana çıkarılarak elde edilen ilim) maharet sahibi olmuştu. Kınalızâde'nin 1562'de Şam'a kadı olarak tayin olmasıyla onunla birlikte Şam'a gitti. O dönemde gönlünde seyahat ve manevî bir arayış hasıl oldu. Bu manevî arayışın etkisiyle Yemen ve Hicaz topraklarına doğru bir yolculuğa çıktı. Bu yolculuğunda, devrin büyük şeyhlerinden bazısının teveccühüne mazhar oldu.¹⁶ Daha sonra gittiği Mısır'da Melâmî şeyhi Yusuf Acemî Efendi'yle tanıştı. Bir süre sonra İştîp'e döndü. Burada tarikat faaliyetlerine devam etti. İştibî, Sofya'da Halvetî şeyhi Kurd Efendi¹⁷

¹¹ Nev'îzâde Atâyî, *Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmileti's-Şakâ'ik Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli*, thk. Suat Donuk (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017).

¹² Kâtip Çelebi, *Fezleke* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017), 376-377.

¹³ Mustafa Efendi Naima, *Tarih-i Na'ima* (Türk Tarih Kurumu, 2014), 1/84,262; Peçevi İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçevi* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1283), 2/359.

¹⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2009), 1/119-120.

¹⁵ **İştîp:** Makedonya Cumhuriyeti'nde Ştip adıyla anılan eski bir Osmanlı şehridir. Kuzey Makedonya'nın doğusunda yer alır. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Şehir 1395 yılında Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. Osmanlı döneminde camiler, medreseler ve diğer dini yapılar inşa edilmiştir. Bugün de tarihi ve kültürel yönüyle bilinmektedir. Machiel Kiel, "İştîp", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 23/440-442.

¹⁶ Atâyî, *Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmileti's-Şakâ'ik Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 2/1518.

¹⁷ **Kurd Efendi:** 931/1525 yılında Filibe'nin batısında yer alan Tatarpazarcığı kasabasında doğmuştur. İlk eğitimini memleketinde tamamlamış, ardından ilim tahsili amacıyla İstanbul'a giderek Sahn-ı Semân Medresesi'ne kaydolmuştur. İstanbul'daki tahsili sırasında Halvetî şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi (öl. 960/1553) ile tanışarak onun manevi terbiyesine girmiş ve zamanla halifesi olmuştur. Bâlî Efendi'nin diğer halifesi Nûreddinzâde Muslihiddin Efendi (öl. 981/1574), İstanbul'daki Küçük Ayasofya Zaviyesi'ne tayin edilince, onun yerine Kurd Efendi vazifelenmiştir. Bâlî Efendi'nin 1553'te vefatı üzerine, Sofya'daki zaviye Kurd Efendi'nin sorumluluğuna geçmiştir. 1574'te Nureddinzade Muslihiddin Efendi vefat edince, onun vasiyeti ve Sokullu Mehmed Paşa'nın himmetiyle, onun adına inşa edilen tekke de şeyhlik görevine Kurd Efendi tayin edilmiştir. Bu yeni göreviyle birlikte İstanbul'a yerleşen Kurd Efendi, Sokullu Mehmed Paşa

ile tanıştı. Onun hizmetine girerek seyr ü sülûkunu tamamladı. 1588 yılında şeyhi Kurd Efendi'nin İstanbul'da Sokullu Mehmed Paşa Zâviyesine müürşid olarak atanmasıyla birlikte İştibî de onunla İstanbul'a geldi. Şeyhinin vefatının ardından aynı zaviyede müürşidlik görevini üstlendi.¹⁸

İştibî'nin İstanbul'daki dönemi, Onun şöhretinin zirveye ulaştığı zaman dilimi oldu. Özellikle Süleymaniye ve Ayasofya gibi şehrin selâtin camilerinde verdiği vaazlar, Onu geniş kitleler tarafından tanınan ve saygı duyulan bir isim haline getirdi. Vaaz kürsüsüne halk sorularını yazılı olarak bırakır, vaaz tamamlandıktan sonra bu sualleri okuyarak cevap verirdi. Cevapladığı yazılı tezkireler (sorular) meşhur olmuştu. Süleymaniye kahvehanelerinde oturan bazı kimseler onun vaazlarının bitmesini bekler, sorulan soruların cevaplarının okunmaya başlamasıyla da toplanırlardı. İştibî, 1011/1602-03 senesi Rebülevvel ayında da Şeyhü'l-Harem olarak Medîne-i Münevver'e gitmiş, burada bir yıl kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüş ve tekkedeki irşad görevine devam etmiştir. Bu seyahat, İştibî'nin dini bilgi ve tecrübesini daha da derinleştirmiştir. İştibî şeyhlik görevini sürdürürken, 1015/1606 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Naaşı, Kadırga'daki Sokullu Mehmed Paşa Zâviyesine defnedilmiştir.¹⁹

İştibî'nin, Sokullu Mehmed Paşa Zâviyesi gibi gözde bir mekânda müürşidlik yapması, kendinden sonrası için oğlu Mustafa Efendi'yi (öl. 1054/1645) halife olarak yetiştirmesi önemli bir manevi otoriteye sahip olduğunu göstermektedir.²⁰ Yine tarihçi Naîmâ'nın İştibî'den bahsederken; "Şeyh Vaiz Emir Efendi" ifadesi ve Peçevi'nin "Büyük Şeyh" ifadesi,²¹ Onun saygın bir müürşid-i kâmil olduğunu göstermektedir.

İştibî'nin rüya tabiri konusunda oldukça yetkin bir âlim olduğu görülmektedir. *Ma'rifetü'n-nefs* adlı risâlesinde sâlikin gördüğü rüyalarla ilgili yaptığı tabirler dikkat çekicidir. İştibî'nin rüya tabirindeki başarısını göstermesi açısından Atâyî'de geçen şu hadise dikkat çekicidir: Rivayete göre İştibî, serdar-ı azam Yavuz Ali Paşa komutasında 1604 yılında Macaristan seferine askerleri teşvik etmek, coşkuya büründürmek, motive etmek, vaaz etmek ve cesaretlendirmek için vaiz olarak katılmıştır. Ordu Estergon Kalesi'ni kuşattığında diğer bir görevli vaiz olan Üskübî Ömer Efendi rüyasında haber aldığını ve fethin yakın olduğunu belirtmiştir. Savaşın zaferle sonuçlanacağı müjdesini vermiştir. Abdülkerim Efendi ise bu rüyayı duyduğunda zaferin gelecek yıl olacağını söylemiştir. Ömer Efendi rüyasında ordunun Estergon Kalesi'ne girdiğini ve Peygamber Efendimizi (s.a.v.) kale içerisinde uyur haldeyken gördüğünü belirtmiş ve rüyayı kalenin fethedilip halkının da Müslüman olacağı şeklinde yorumlamıştır. İştibî, Vaiz Ömer Efendi'nin rüyayı hatalı tabir ettiğini, rüyada uykunun geleceği ifade ettiğini belirterek kalenin fethinin ertesi yıl nasip olacağı hususunu dile getirmiştir.²² Daha sonra Estergon'un fethi çeşitli sebeplerle gerçekleşmemiş, ordu Lala Mehmed Paşa komutasında Budin'e geri dönmüştür.²³ Estergon kalesi sonraki yıl tekrar kuşatılmış, 1605 senesinin ekim ayında zafer nasip olmuş ve kale Osmanlıların eline geçmiştir.²⁴ Bu hadise İştibî'nin rüya tabiri konusunda etkin bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.

1.2. Eserleri

Yaptığımız katalog taramalarında İştibî'nin *Risâletü'l-Hüdâ li-Ulî'l-İhtidâ* ve *Ma'rifetü'n-Nefs* isimli iki tane risâlesine rastladık.

ve Sultan III. Murad'ın teveccühünü kazanmış, vefatının ardından ise yerine Abdülkerim İştibî geçmiştir.(Geniş bilgi için bk., Sefer Hasanov, "Kurd Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/93-94).

¹⁸ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet Ve Ulema* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001), 124-125.

¹⁹ Atâyî, *Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmilati's-Şakâ'ik Nev'izâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 2/1520; Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet Ve Ulema*, 124-125.

²⁰ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet Ve Ulema* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001), 124-125.

²¹ Mustafa Efendi Naima, *Tarih-i Na'ima* (Türk Tarih Kurumu, 2014), 1/84,262; Peçevi İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçevi*, 2/359.

²² Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2/1519-1520.

²³ Kâtip Çelebi, *Fezleke*, 324-325.

²⁴ Kâtip Çelebi, *Fezleke*, 339-343.

Risâletü'l-Hudâ li-Ulî'l-İhtidâ isimli risâlede; seyr u sülûk yoluna girerek mânevî kemâle ermek isteyen sâlikler için tarîkat âdâbı konularına ağırlık verilmiştir. Risâlenin sonunda yer alan ketebe kaydında, istinsahının Hicrî 11 Rebiu'l-ahir 1071 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Eser, klasik İslâmî metin geleneğine uygun olarak besmele, hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Mukaddimesinde, “İslâm beş esas üzerine bina edilmiştir” hadis-i şerifine işaret edilmiş, ardından tarikatların da ana esaslarının; sumût (susmak), cû' (açlık), seher (seher vaktinde uyanık olma-az uyuma), uzlet (insanlardan uzak kalmak, yalnızlık) ve zikir olmak üzere beş esas üzerine bine edildiği beyan edilmiştir. İştibâ, tasavvufî kavramları kısaca izah ettikten sonra, mürid ile müşşid arasındaki edebe dayalı ilişkiyi, sülûkun temel esaslarını, nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesi gibi riyâzet ve mücâhedeye dair önemli bahisleri ele almıştır. Bu kısımların ardından ise tarikat adabına dair tafsilatlı açıklamalara yer verilmiştir. Özellikle nafîle ibadetler, bilhassa nafîle oruçlar üzerinde durulmuş, bu ibadetlerin hangi edeplerle îfâ edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Risâlenin devamında, müridin şeyhi huzurundaki tavır ve tutumuna dair edepler ayrıntılı şekilde ele alınmış, yeme, içme, giyinme, taharet ve beden temizliği gibi gündelik yaşama dair edeplerden de bahsedilmiştir. İştibâ, tarikat mensupları arasındaki ilişkiler hakkında da bilgi verdikten sonra, son kısımda kısa bir hülâsa ile yeniden âdâb-ı sûfiyyeye değinmiş ve risâlesini tamamlamıştır.²⁵

Ma'rifetü'n-Nefs imli risâlesinde ise; nefsin mahiyeti, terbiyesi ve rüya tabirleri üzerinde durulmuştur. 1020/1611 yılı başlarında istinsah edildiği anlaşılan risâle, sâlikin mânevî kemâle ulaşma sürecini nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesi çerçevesinde ele almakta ve bu süreçte sâlikin görebileceği muhtemel rüya tabirleri üzerinde durulmaktadır. Eserde nefis terbiyesinin temel şartı olarak şeriata riayet vurgulanmaktadır. Ona göre, kalp temizliği ve mârifetullah'a ulaşmanın yolu, zâhirî ve bâtinî hükümlerle uyumlu bir hayat sürmekten geçer. Eserde, nefis terbiyesi için müşşid-i kâmile intisabın önemine ve sâlikin beş duyusunu şer'î çerçevede kullanması gerektiğine vurgu yapılmakta, Allah'a vuslatın mertebelerinden bahsedilmektedir. Yine eserde rüya tabirlerine geniş yer verilmektedir. Rüya tabiri ilminin sadece kitap okuyarak değil, mücâhede, müşşid rehberliği ve sülûk disiplini ile elde edilebileceği vurgulanmaktadır. Görülen rüyalarla ilgili olarak da şu sembol grupları üzerinde durulmaktadır; Yırtıcı ve evcil hayvanlar, kuşlar, ateş, nur ve manevî semboller, mekanlar, şehevî arzu ve duygular, madenler, yiyecekler, meyveler, insan türleri, gök yüzü cisimleri, elbise ve avret yerleri. On varaktan oluşan risâle 9^b varığında bitmektedir. 10. varak boş olup 10^b varığında yarım Arapça bazı notlar bulunmaktadır.²⁶ İştibâ'nın yaptığı rüya tabirlerinde; İbn Sîrîn'in Kitabü ta'biri'r-rü'yâ'sı, Ahmed-i Dâî'nin Tercüme-i Kitâbü't-ta'bîr'i, hocası Kuurd Efendi'nin Ta'bîrnâme'si gibi eserlerin etkisi görülmektedir.

2. Marifetü'n-Nefs İsimli Risâlenin Tahlihi

Kişinin kendini bilmesi anlamına gelen *ma'rifetü'n-nefs* kavramı, tasavvufta oldukça önem arz etmektedir. Zira *ma'rifetü'n-nefs*, insanın ruhunu kötü huylardan arındırıp güzel hasletlerle donanmasına ve kemale ulaşmasına yardımcı olur. Bu sebeple *ma'rifetü'n-nefs*, tasavvuf düşüncesi'nde mârifetullah'a ulaşma çabasının başlangıç noktası olarak kabul edilir.²⁷ Nefsin tanınıp terbiye edilmesi, bilinçli ve dengeli bir şekilde onu eğitmekle mümkündür. İnsan önce nefsinin cehaletini ve azgınlığını tanımalı, sonra ona şefkatle yaklaşarak tedavi etmelidir.²⁸ “*Kim nefsini bilirse Rabbini bilir,*”²⁹ hadis-i şerifinde de buyrulduğu üzere, tasavvufî anlayışta insanın kendini tanıması, mânevî yolculuğun temel ilkesi olarak kabul edilir. Sâlik, nefesine dair elde ettiği bilgiyle Hakk'a dair mârifeti elde eder. Bu sebeple, Hakk'ı gerçek manada tanıyabilmek için, kişinin önce nefsinin hakkıyla bilmesi gerekir. Tasavvufta *ma'rifetü'n-nefs*, insanın kendi ruh dünyasını, ahlâkî boyutlarını, karakter

²⁵ Abdulkerim İştibâ, *Risâletü'l-Hudâ li-Ulî'l-İhtidâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Başışlar, 04561); Müzekkir Kızılkaya, “*Risâletü'l-Hudâ Li-Ulî'l-İhtidâ (İştibâ)*”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (Erişim 17 Temmuz 2025).

²⁶ Abdulkerim İştibâ, *Marifetü'n-Nefs* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, 466), 1b-9b.

²⁷ Süleyman Uludağ, “*Ma'rifet-i Nefs*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/56.

²⁸ Mevlüt Özçelik, *İmam Gazâlî'ye Göre Nefsin Tezkiyesi ve Kalbin Tasfiyesi* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2020), 44.

²⁹ Ebü'l-Fida İsmail b Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs* (Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1351),2/312.

yapısını, ahlâkın temelini oluşturan içsel kuvvelerini, yeteneklerini ve zaaflarını tanıma çabası olarak tanımlanır. Bu çaba, ahlâkî gelişimin temel şartı olup kişinin nefsinin kötü huylardan arındırarak faziletlerle donatmasının ilk adımıdır. Tasavvufta Hakk'a dair bilgi mârifetullah, sâlikin kendi hakikatine dair bilgisi ise ma'rifetü'n-nefs olarak adlandırılır.³⁰ İştibî de tasavvuf yoluna giren sâlikin, nefsinin tanıma ve tezkiye etme noktasındaki önemine binaen risâlesine *ma'rifetü'n-nefs* ismini vermiş olabilir.

İştibî, risâlesinin mukaddimesine; “Ey tevfk (yardım) sahibi Allah'ım! Bizleri dosdoğru yola iletmeni dileriz. Allah'ım bize Hakkı hak olarak göster, ona uymayı nasip et. Bâtılı da bâtil olarak göster ve ondan uzak durmayı bize nasip eyle” ifadeleriyle dua ederek başlıyor.³¹ Risâleyi niçin yazdığıyla ilgili olarak; “*Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütlerle davet et,*”³² ilâhî emrine istinaden yazdığını belirtiyor. Mütevazilik göstererek kendisini bir müşid veya rehber konumunda görmediğini vurguluyor. Bu yolda aciz bir kul olduğunu, nasihat ve davet görevini; Allah dostları, kâmil müşitler ve sadık velîlerin yolundan giderek üstlendiğini ifade ediyor. Bu sebeple hem kendi nefsi için hem de mü'min kardeşleri için doğru yolu teşvik ettiğine ve bu hususta şer'î-şerîfe muvafık olarak nasihat etmek gerektiğine dikkat çekiyor.³³ Risâlede üç ana konu üzerinde durulduğu görülmektedir: Seyr u sülûk eğitimi, Allah'a vuslatın mertebeleri ve bu süreçte sâlikin görmesi muhtemel rüyalar ve tabirleridir.

2.1. Seyr u Sülûk Eğitimi

İştibî, risâlesinde ağırlıklı olarak şeriata riayeti vurgulamış, manevi eğitim sürecinde nefsin terbiye edilip kalbin temizlenmesi için şer'î esaslara riayetin önemini şu ifadelerle belirtmiştir; “Müşid-i tarîk-i hak olan ârif-i billah kâmillerimizden gördüğümüz ve öğrendiğimiz vech üzere şer'î-şerîfe muvafık tarîk-i mâ'rifet-i nefis ki vesile-i mâ'rifetullahdır terğib edip nefsimize ve onlara nasihat edip denir ki mâdem kişi nefsinin zâhirini zâhir-i şer'î-şerîf-i mutahhar ile tathîr ve tahliye (tezyîn) eylemeye onun kalbî ve bâtınî evsâf-ı zemîmeden tâhir olmaz. Kalb ki tâhir olmaya nûr-i iman-ı kâmil olup tecellî etmez. İman ki kâmil olmaya Allah Teâlâ hazreti bilinmez. Allah Teâlâ hazreti ki bilinmeye dîdâr-ı Hak Teâlâ müşahede olunmaz. Bu halle kimse cennete girerse de cennet-i ef'âl girer. Cennet-i sıfat ve cennet-i Zât'a giremez”.³⁴ Metinden de anlaşıldığı gibi sâlik fiil ve davranışlarını şer'î hükümlerle uyumlu hâle getirmelidir. Şer'î hükümlere riayet edilmeden; kalbin bâtınî kirlilerden temizlenmeyeceği, kâmil imanın nurunun kalpte tecelli etmeyeceği, kâmil iman olmadan Allah Teâlâ'nın tanınmayacağı, bu halde cennete giren kişinin de cennet-î ef'âl gireceği vurgulanmıştır. İştibî, sayfanın kenarına yazdığı hamîşte; Cennet-i ef'âl daha çok fiziksel hazların, bedene ait olan neşelerin bulunduğu yer olarak belirtmiştir. Bu cennete ruhsal hazların tamamen yok olmadığını ancak Allah'ın cemâlini temaşa ve marifet mertebeleri gibi yüce tecellilerin bulunmadığını vurgulamıştır.³⁵

İştibî, mânevî yolda ilerlemek isteyen sâlikin; görme, koklama, işitme, tat alma ve dokunma işlevlerini yerine getiren *havâss-ı hamse-i zahire'sini*, yani; göz, burun, kulak, dil ve elini dinin emrettiği salih amellerle süslemesi gerektiğini belirtiyor. Sâlikin özellikle diline sahip çıkmasını, dilin bu organlar içinde en önemlisi ve kalbin tercümanı olduğunu belirtiyor. Konuyla ilgili olarak da şu hadis-î şerîfi zikrediyor; “*Sizden birinizin imanı düzgün olmaz, kalbi düzgün olmadıkça. Kalbi düzgün olmaz, dili düzgün olmadıkça. Dili de düzgün olmaz ameli düzgün olmadıkça.*”³⁶ İştibî, bu hadîs-i şerîfle ilgili olarak da şu tembihte bulunuyor: “İmdi ey tâlib-i karındaş, agâh ol ki

³⁰ Uludağ, “Ma'rifet-i Nefs”, 28/56-57.

³¹ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 1b.

³² en-Nahl 16/125.

³³ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 1b.

³⁴ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 1b.

³⁵ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 1b.

³⁶ Ebû Abdullah Ahmed b Muhammed eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 20/243, no:13048.

bu hadis-i şerif muktezasınca amel müstakîm olmayınca iman müstakîm olmaz. Amelin istikameti budur ki şer'î şerif üzere olur. Şöyle ki şer'î-şerife muhalif ola, ol amel amel-i makbûl değildir".³⁷

Görüldüğü gibi seyr u sülûk yolunda ilerlemek isteyen sâlikin, beş duyusunu Allah Teâlâ'nın emir ve yasakları doğrultusunda kullanması gerekmektedir. Göz, kulak, dil, el gibi organlar zahirî amellerin araçlarıdır. İnsanın kalbi, dili ve ameli birbirini besler. Bunlardan biri bozuk olursa diğerleri de bozulur. Bu sebeple sâlikin hem kalbini arındırması hem dilini doğrultması hem de amellerini güzelleştirmesi gerekmektedir. En önemlisi de şeriata aykırı bir amelin makbul olmayacağı, sâlih amelin ancak şeriata riayet ile mümkün olacağı bilinmesidir.

İştibî'nin sık sık şeriat vurgusunda, ilk devir mutasavvıf alimlerinin etkisi görülmektedir. Muhasibi'nin *er-Riaye'si*, Hucviri'nin *Keşfu'l-Mahcub'u*, Serrac'ın *Lüma'*, Kuşeyri'nin *Risâle'si*, Ebu Talib Mekki'nin *Kutü'l-Kulub'u*, Abdullah el-Ensari'nin *Menazilü's-Sairin'i*, Gazzâlî'nin *İhyau Ulumi'd-Din'i*, Kelabazi'nin *Ta'arrufu*, Abdullah İbn Mubarek'in *Kitabü'z-Zühd'ü*, Hâkim Tirmizi'nin *Nevadir'i*, Sühreverdi'nin *Avarifi* gibi pek çok eserde Kur'an ve Sünnete dayalı sünnî tasavvufun temelleri atılmıştır. Sonradan gelen mutasavvıflar bu eserlerden azamî derecede istifade etmişlerdir. Zira şeriata dayanmayan her türlü oluşum, hal ve hareket sonunda kişinin helakına sebep olacaktır. Dinen her Müslümanın bilmesi gereken (zarûrât-ı dîniyye) bilgilere sahip olmadan tasavvuf yoluna girenlerin, yanlış yollara sürüklenmemesi ve istismara uğramaması için şeriata riayet olukça önem arz etmektedir. Şeriata riayetle ilgili Nakşî Hâlidî şeyhlerinden Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Cüneyd-i Bağdâdî'ye dayandırdığı şu sözü olukça manidardır: "Eğer bir sūfinin sağında tefsir, solunda fıkıh ve önünde de hadis görülmezse muhakkak ki o kimse hayduttur."³⁸ Bu ifadeler tasavvufun hakiki çizgisinin şer'î ilimlerden; tefsir, fıkıh ve hadisle irtibatlı olması gerektiğini vurgulamaktadır.

2.2. Allah'a Vuslatın Mertebeleri

İştibî, risâlesinin bu kısmında Hak Teâlâ'ya ulaşmanın yollarının çokluğuna dikkat çeker.³⁹ Nitekim Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddîn-i Kübrâ (öl. 618/1221) da "Allah'a giden yollar mahlûkatın nefesleri sayısınca çoktur,"⁴⁰ sözleriyle bu hakikati dile getirmiştir. İştibî'ye göre de Hak yolcusu, vuslat yolunda birçok mertebeden geçer. Ancak bu mertebelerin özü, şeriata tam bir bağlılık ve kalbin arınmışlığında gizlidir. O, özellikle üç temel mertebeye vurgu yaparak, bu aşamaların her birinde kulun hem zahirî ibadetlerle hem de bâtinî arınma ile kemale ermesi gerektiğini ifade eder.

2.2.1. Helal ve Haramı Tam Olarak Bilme Mertebesi

İştibî'ye göre Allah yoluna giren sâlikin ilk vazifesi, helâl ve haramı ayırt edebilecek ilmî birikime sahip olmasıdır. O, bu meseleyi şu şekilde ifade eder: "Sâlik, helal ve haramı tamamen bilip ve birbirinden tamamen fark edip, kifayet kadar helale yapışıp, ziyadesini terk edip ve mutlaka haramın azıcığından kaçıp, ibadetin sıhhat ve fesadını şer'î üzere anlayıp, tamamına sıhhat-ı şer'iyye üzere amel edip fesaddan yani amel-i fâsid olmaktan kemal mertebe hazer üzere olmaktır".⁴¹ Metinde sâlikin, helâl dairesinde kanaatkâr olması, dünyaya karşı zühd içinde yaşaması ve takvâ ile hareket etmesi gerektiği belirtiliyor. Haramın en küçük unsurundan dahi büyük bir titizlikle kaçınılması gerektiği ve ibadetlerin de şer'î ölçülere uygun bir şekilde ifâ edilmesi vurgulanıyor.

İştibî, metnin devamında fâsid amelden kurtulmak için sâlike bazı tavsiyelerde bulunuyor. Sâlikin öncelikle samimi olarak tövbe etmesini, ardından zikirle meşgul olmasını, nefsiyle mücadele etmesini, nefsinin terbiye etmek için; az yemek, az uyumak, az konuşmak ve halkla teması azaltmak gibi hususlara özen

³⁷ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 1b.

³⁸ Nazım Çınar, *Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufi Görüşleri* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2024), 123.

³⁹ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 1b-4a.

⁴⁰ Necmeddîn Kübra, *Usulü Aşere / Risâle ile'l-Hâim / Fevâihu'l-Cemâl*, ed. Mustafa Kara (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 35.

⁴¹ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 2a.

göstermesini ve şeriata riayet etmesini tavsiye ediyor. Bu süreçte şeytan ve nefsin oyunlarına aldanmamak için şer'î ilimlere vâkîf, kâmil bir müşşidin rehberliğinde yürümenin gerekli olduğunu da belirtiyor.⁴²

2.2.2. Bildiğiyle Amel Etme ve İlahi Yardım Mertebesi

İştibî, bu bölüme Allah'a ulaşma yolunda sâlike, Hz. Peygamber'in (s.a.v.); "*Kim bildiği ile amel ederse, Allah ona bilmediğini öğretir*"⁴³ hadis-i şerifini hatırlatarak başlıyor. Allah yoluna giren sâlikin bu yolda ilerlerken nelere riayet etmesi gerektiği hususunda bilgiler veriyor, zikrin önemine dikkat çekiyor. Sâlikin şer'î hükümleri tam bir bağlılıkla ifâ etmesi gerektiğini, dini ilimlere sahip bir müşşid-i kâmilin tavsiyelerine uymasını, dilini sürekli olarak lafza-i Celâl, kelime-i tevhîd ve Esmâ-i Hüsnâ ile meşgul etmesinin önemini vurguluyor. Bunları yapan sâlike; "*Bizim uğurumuzda mücadele edenleri, elbette yollarımıza eriştiririz*"⁴⁴ âyeti mûcibince Allah Teâlâ'nın yardım edeceğini belirtiyor. Bu noktada sâlikin; görme, işitme, tatma, koklama ve dokunma gibi zahîrî beş duyusunu dinin hükümlerine aykırı söz, fiil ve davranışlardan temizlemesi halinde bu temizliğin kalbe sirayet edeceğini vurguluyor. Böylece kalbin; dünya sevgisi, düşmanlık, kibir, kin, öfke ve diğer kötü huy ve ahlaki bozukluklardan temizleneceğini belirtiyor.⁴⁵

İştibî, ikinci mertebede sâlikin manevî yolculuğu sırasında farkında olmadan bazı hataları işleyebileceğine dikkat çekmektedir. Böyle durumlarda Allah Teâlâ'nın, sâliki rüyalar vasıtasıyla uyardığını belirtir. Şayet sâlik bilmeden haram bir şey yemişse, rüyasında domuz ya da domuz eti görebilir. Dünya malına aşırı meylerse, necasetle ilgili unsurlar görebilir. Eğer ibadetlerini, evradını veya tarikata dair üzerine vacip olan bir ameli ihmal ederse, rüyasında kendisini yahut bir başkasını ölmüş halde görebilir. Ölüyü yıkayıp kefenlediğini görmesi ise hatasından dönerek manevî ilerlemeye başladığının bir işareti olarak değerlendirilir.⁴⁶

İştibî, Allah yoluna gönülden bağlanıp bildiğiyle amel eden bir sâlikin zamanla mânevî zevkler tatmaya başlayacağını, zikir ve ibadetle meşgul olup uzlette huzur bulacağını belirtir. Ancak sâlik zaman zaman zikir ve ibadetlerden lezzet alamaz hâle gelirse, bunun genellikle dinî görevlerdeki gevşeklikten kaynaklandığını vurgular. Bu durumda sâlikin hemen kendisini toparlaması, sabırla ibadetlerine dönmesi, samimi bir şekilde tövbe ve istiğfar ile Allah'a yönelmesi gerektiğini ifade eder. Aynı zamanda şeyhine karşı içinden olumsuz bir düşünce geçmişse bundan vazgeçmesi ve müşşidinin rızasını kazanmaya çalışması gerektiğini belirtir. Zira bu aşamada nefs-i emmâre ve şeytan devreye girerek sâliki "bu yoldan fayda gelmez" gibi vesveselerle kandırmaya çalışır. Bu tür düşünceler sâliki yoldan saptırabilir. İştibî, bu tür zorlukları bizzat kendi nefsinde de yaşadığını, ancak Allah'ın lütfuyla bu hallerden kurtulduğunu, müşşidine daha fazla yakınlaşarak kalp huzuruna ve mânevî lezzetlere eriştiğini ifade eder.⁴⁷ İştibî, manevî yolda ilerleyen sâlikin zaman zaman soğukluk ve gevşeklik yaşayabileceğini, bunun da genellikle ibadetlerdeki ihmalkârlıktan kaynaklandığını belirtiyor. Böyle durumlarda sâlikin hemen toparlanması, tövbe etmesi ve müşşidine bağlılığını tazelemesi gerekir. Vesveselere kapılmak tehlikelidir. Ancak sabır, sadakat ve müşşidin rehberliğiyle bu bunalmalar aşılır ve kalp huzuruna erişilir.

2.2.3. Tevhîd-i Ef'âl ve Hakikate Yöneliş Mertebesi

İştibî, bu mertebeyi sâlikin manevî yolculuğunda bir dönüm noktası olarak görür. Bu aşamada sâlik hem zâhîren hem bâtînen şeriata tam bağlılık göstererek ahlakını güzelleştirir ve hallerini ıslah eder. İbadet, müşşidin tavsiyelerine riayet, zikir ve evrâda sabırla devam bu makamın temel şartlarından. Sâlik bu

⁴² İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 2a.

⁴³ Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah Zerkeşi, *en-Nüket ala Mukaddimeti İbni's-Salâh* (Riyad: Edvâü's-Selef, 1998), 2/296.

⁴⁴ el Ankebut 29/69.

⁴⁵ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 2a-2b.

⁴⁶ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 2b.

⁴⁷ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 2b-3a.

doğrultuda hareket ettiğinde; kalbi nurlanır, dünya sevgisinden uzaklaşır, nefsin süfli arzularından arınır ve yalnızlığa meyleder. Dünyevî düşünceler onu rahatsız eder ve dünya sözlerinden yüz çevirir. Bu mertebede öz eleştiri hâkimdir. Başkasının kusurunu değil, kendi kusurunu görür ve hatayı önce kendinde arar. Başkasının bir kusurunu gördüğünde; “bu bende bir kusur ki onda böyle bir hali gördüm” diyerek kendisini suçlar. Bu anlayış, sâliki fenâ makamına yaklaştırır ve varlığını yok sayarak Allah’ın varlığında fânî olma yoluna sevk eder. Bu hal manevî tövbenin başlangıcıdır. Sâlik, nefs-i levvâme hâlinden sıyrılır ve mürşidine muhalefet etmeden istikamet üzere yürümeye devam ederse, tevhîd-i ef’âl makamına erişebilir.⁴⁸ İştibî, tevhid-i ef’âli de şu şekilde ifade etmiştir: “Tevhid-i ef’âl ol mertebeye derler ki âfâk (dış dünyada) ve enfüde (kendi içinde) sâlik her ne fiil ve her ne sıfat görürse, ebden ve kemden (az olsun çok olsun) onu Allah Teâlâ hazretine isnad edip, cümlelerin Hâlık ve fâili Allah Teâlâ’dır der, falan etti ve falandan oldu demez, aradan sebebi ref’ eder, teslîm-i hikmet Hâlık olur. Lisan-ı îtirâzı terk eder. Lisan-ı îtirâz; niçin böyle oldu deyu veya niçin böyle olmadı deyu sual etmeye derler. Sâlikin kalbinden bu sual gitmeyince sâlik muvahhidlik mertebesine kadem basamaz”.⁴⁹ Görüldüğü gibi tevhid ehli olmanın esası, tam bir teslimiyet ve hikmete rızadır. Sâlik, zahirî sebeplerin arkasındaki kudreti görerek her şeyin hakiki fâili olarak sadece alemleri yoktan var eden Allah Teâlâ’yı bilir. Bütün işleri O’nun hikmetine teslim eder. Bu makama ulaşan sâlik, İbrahim Hakkı Erzurumî’nin; “*Deme şu niçin şöyle. Yerincedir ol öyle. Bak sonuna sabreyle. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler*”⁵⁰ şiirinde olduğu gibi itiraz dilini terk eder. Başına gelen şeylere sabreder. Böylece tevhid ehli olma yönünde mesafe kateder.

İştibî, tasavvuf yolunda ilerleyen sâlikin karşılaşabileceği önemli bir tehlikeye de işaret eder. Eğer sâlik, mücahedeinde istikamet üzere olmaz ve mürşidinin irşadına uygun hareket etmezse; “cebr-i mezmûm” denilen kötüleneren cebir anlayışına düşebileceğini belirtir. Cibr-i mezmûm’u da şu şekilde ifade eder; “Cibr-i mezmûm budur ki âşiklar onu mezheb ediniş her ne fiil ve her ne hal ve sıfat görünürse ona tabi olup takdir böyle yazmış, nem var benim orada diye teklifat-ı şer’î şerifi kaldırırılar ve kendilerinden ihtiyar-ı cüz’iyi selb ederler. Ezeli ezelde mukadder buymuş, Hakkın takdiri yuyulmaz (değişmez), yazılan bozulmaz, olacak olmuştur, ezelde saîd olan saîd, şakî olan şakîdir. Amelin faydası yoktur.”⁵¹ Sâlikin düştüğü bu tehlikeye göre güya Allah’ın ezelde yazıp takdir ettiği hüküm değişmez, bozulmaz ve silinmez. Yani herhangi bir çaba ve gayret göstermeye gerek yoktur. Her şey önceden yazılmıştır. Burada; “insanın kendine ait bir iradesinin bulunmadığı, zihni ve amelî bütün fiillerin Allah’ın zorlayıcı tesiriyle meydana geldiği” fikrini savunan cebriye anlayışına⁵² karşı bir uyarı vardır. Görüldüğü gibi cibr-i mezmûm anlayışı, cüz’î irâdeyi tamamen inkâr ederek bütün fiilleri kaderle açıklamaya çalışmaktadır. Bu anlayışta amelleri terk ederek dinî sorumlulukları hafife almaya kadar götürebilir. Bu durum, kişiyi şeriate aykırı bir yaşantıya sürükleyebilir. İştibî, sâlikin düştüğü bu hatadan kurtulması için şöyle tavsiyelerde bulunmuştur. Sâlik; günah işlese bile emir ve nehiylere olan inancını muhafaza eder, günahından pişmanlık duyar ve samimi bir tövbe ile Allah’a yönelir, günahlarını kendi nefsinden bilir ve Hz. Âdem (a.s) ve Hz. Havvâ’nın yaptıkları şu duayı okursa affedilebilir;⁵³ *رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ* “*Ey rabbimiz biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz*”.⁵⁴ Böylece Allah’a yönelerek hatasından dönen sâlik, mümin ve muvahhidlerden sayılır. Âkıbetinin hayır üzere olması umulur.

İştibî, sâlikin mânevî yolculuğunun üçüncü mertebesinde mürşid-i kâmilin rehberliğine daha çok ihtiyaç duyacağına dikkat çekmektedir. Bu safhada mürşidin rehberliği, nefsin hilelerinden korunmada en etkili yoldur. Allah’a yönelişi artan sâlik, kalbî nurlanma yaşar ve rüyalarında nurlu mekânlar, berrak semalar ve cennet tasvirleri görmeye başlar. Sâlik samimi gayretine devam ederse, ilâhî feyizler ve kalbî zevklere ulaşır. Bu süreçte

⁴⁸ İştibî, *Marifetü’n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 2b-3a.

⁴⁹ İştibî, *Marifetü’n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 3a-3b.

⁵⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, ed. M. Fuad Başar (İstanbul: Alem Yayıncılık, 2015), 407-408.

⁵¹ İştibî, *Marifetü’n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 3b.

⁵² Geniş bilgi için bkz., İrfan Abdülhamîd Fettâh, “Cebriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/205.

⁵³ İştibî, *Marifetü’n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 3b.

⁵⁴ el-A’râf 7/23.

korku, haşyet, aşk, fenâ, safâ ve muhabbet gibi tasavvufî halleri tecrübe eder. Ardından tevhid-i sıfat, tevhid-i zât ve nihayet fenâ-i mutlak makamına ulaşır. Bu son merhalede sâlik, kendi varlığını yok sayarak yalnızca Allah'ın varlığına yönelir ve terbiyesi doğrudan Allah'a havale edilir. Bu noktada sâlik; Hz. Peygamberin şu duasını sık sık tekrar eder: “ يَا مُعَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّثْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ ”, “*Ey kalpleri halden hale çeviren Allah'ım, kalbimi dinin üzere sabit kıl*”.⁵⁵ İştibî'ye göre zât ve sıfat tevhîdi ile fenâ-i mutlak gibi yüksek tasavvufî makamlar, yazı veya şekille ifade edilemeyecek kadar derin olup, bunlar hakkında “bildiğimiz kadarıyla” demek bile edebe aykırıdır. Sâlik, tevhîd-i ef'âl makamına ulaşmış orada sabır ve istikamet üzere sebat ederse hakiki vuslata erişir. Bu mertebede kalbinde tam bir teslimiyet, yakînî iman ve şüpheden arınmış kemal halleri ortaya çıkar. Bu da hakiki kurtuluşun nişanesidir.⁵⁶ Görüldüğü gibi İştibî, mürşid-i kâmilin nasihatlerine riayeti nefsin arınması ve mânevî yükseliş için önemli görmektedir. Ona göre yüksek mertebeler, özellikle tevhid ve fenâ makamları, akıl ve ifadeyle kavranamayacak kadar derindir. Bu sebeple edep sınırları içinde, sadece sâlike rehberlik edecek ölçüde açıklanabilir. Sâlikin kalbinde oluşan yakînî iman, teslimiyet ve kemal gerçek vuslatın ve hakiki kurtuluşun nişanesi olarak sunulmuştur.

2.3. Rüya Tabirleri

Kişinin uykusunda gördüğü şey, düş, vakıa manalarına gelen rüya, uyku sırasında zihninde beliren görüntülerin tamamını ifade eden bir terimdir.⁵⁷ Tasavvuf geleneğinde rüya, insanın manevî gelişim süreci (seyr ü sülûk) açısından önemli bir yere sahiptir. Sûfîler rüyayı, kişinin iç dünyasını ve mânevî hâlini yansıtan bir vasıta olarak görmüşlerdir. Rüya, kalbe doğan mânevî bir ilham veya hatırın, insanın muhayyilesinde şekillenmesiyle idrak edilen bir hâldir. Uykuda bütün duyuların ve şuurun tamamen ortadan kalkmadığı bir anda meydana gelir. Kişi uyandığında, gördüğü şeyin gerçek bir rüya olup olmadığını idrak eder. Bu yönüyle rüya, insanın kalbinde yaratılan mânevî bir tecellinin hayal gücü aracılığıyla tasavvur edilmesidir.⁵⁸ Rüya tabiri ise rüyalarda görülen unsurların neyi sembolize ettiğini açıklayan bir ilimdir. Bu alanda kaleme alınan eserler ise genellikle ta'bir-nâme ya da ta'birât-ı rü'yâ adlarıyla anılmıştır.⁵⁹ Tasavvufun tarikatlar aracılığıyla kurumsal bir yapıya kavuşmasıyla birlikte rüya tabiri, Halvetîlik ve Celvetîlik gibi bazı tarikatlarda seyr ü sülûk sürecinin önemli unsurlarından biri hâline gelmiştir. Müridlerin gördükleri rüyalar mürşidleri tarafından tabir edilerek manevî eğitimlerinde rehberlik amacıyla kullanılmıştır.⁶⁰

İslâm düşüncesinde rüyaların tabir edilmesi mânevî hakikatlere ulaşmanın sembolik bir yolu olarak değerlendirilmiştir. Sûfîler rüyayı, ruhun misal âleminde gördüklerini uyanınca hatırlaması olarak açıklamışlardır. İslâm kültüründe rüyaların tabir edilmesi yaygın bir gelenektir. Alimler rüya tabirini, uykuda tecrübe edilen olayların, enfüsî (içsel) ve âfâkî (dışsal) boyutlarını ayırt ederek, bir karîne ile olayların ardındaki hakikate ulaşma çabası olarak belirtmişlerdir.⁶¹

Rüya konusu ile yakından ilgilenen İştibî, risâlesinde sâlikin uykusunda veya uyku ile uyanıklık arasında yaşadığı mânevî hallerden bahsetmiştir. Bu noktada mânevî yolda ilerlemek isteyen sâlikin bazı remizlere ihtiyacının olduğunu vurgulayarak konuyla ilgili şu ayeti zikretmiştir; “Onlara hem dış dünyada hem de kendi nefislerinde ayetlerimizi göstereceğiz; nihayetinde hakikatin apaçık olduğu ortaya çıkacaktır.”⁶² İştibî, rüya ile ilgili Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) şu hadisini de zikretmiştir; “Peygamberimiz; “Nübüvvetten geriye sadece mübeşşirât kalmıştır” buyurunca ashâb-ı kirâm merakla: “Mübeşşirât nedir, yâ Rasûlâllah?” diye sordular. Efendimiz onların bu

⁵⁵ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.), 5/423.

⁵⁶ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 3b-4a.

⁵⁷ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türki* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2015), 557; Çelebi, “Rüya”, 35/306.

⁵⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 467.

⁵⁹ Gökyay - Coşkun, “Tâbirnâme”, 39/331.

⁶⁰ Osman Nuri Küçük, “Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye Göre Rüya ve Tabiri Marife”, *Marife*, (K 2014), 32-33.

⁶¹ Çelebi, “Rüya”, 35/307-308.

⁶² el-Fussilet 41/53.

suâline: “Sâdik rüyadır.” diyerek cevap verdiler”.⁶³ İştibî, ayet ve hadislerin muktezâsınca; manevî keşif ve rüyada görülen vakıaların gerçek olduğunu, bunları inkâr etmenin doğru olmadığını belirtmiştir.⁶⁴ Zira rüya ve tabirleri insanın var oluşuyla beraber süre gelmiştir. Her insanın bir şekilde rüya görmesi muhtemeldir.

İştibî, sâlikin mânevî yolculuğunda gördüğü rüya çeşitlerine geçmeden önce rüya hakkında genel bilgiler vermiştir. O’na göre rüyalar âfâkî ve enfüsî olmak üzere iki kısım: Âfâkî rüyalar, sâlikin dış dünyaya dair gördüğü ve manevî yolculukla doğrudan ilgisi olmayan rüyalar. Enfüsî rüyalar ise sâlikin iç dünyasına, manevî ilerleyişine veya gerileşimine dair rüyalar. Bu rüyalarda *kabz* (sıkılma), *bast* (ferahlık) gibi ruh hâlleri veya Esmâ-i Hüsnâ’nın etkileri görülebilir.⁶⁵

İştibî, rüya ile ilgili kanaatini de şöyle belirtmiştir; “İlm-i rüya, ulûm-i enbiyâ ve evliyadandır. Ve ayet Rabbü’l-izzetdendir, şüphe olunmaya. Ve dahi bi’l-kül ki sâlikin gördüğünün kâh olur aynı vâki’ olur ona rüyayı sâdika derler. Ve kâh olur ki vakia “edğâsü ahlâm” olur. Tabire gelmez süre-i Yûsuf’da beyan olunmuştur. Bunlardan gayri rüya tabire muhtaçtır”.⁶⁶ İştibî tabire muhtaç rüyaları ehil bir mürşidin yorumlayabileceğini, sâlikin gördüğü rüyayı eksiltmeden ya da abartmadan aynen mürşidine anlatması gerektiğini, mürşid tabir etmezse de ısrarcı olmamasını ve sabırla beklemesini tavsiye etmiştir.⁶⁷

İştibî, sahih rüya görmek için; “Evvel şart ibadet-i zâhire ve müdavemet-i taharetden dilin kizbu giybet ve mâlâyânî dâhî söylememektir. Ve gözün harama bakmayıp ve kulağın dâhî haram sözü ve mâlâyânî işitmektir. Ve hayvan gibi yiyip içip taharetsiz yatmamaktır,” diye tembihlerde bulunmuştur. Geceyi ibadet, zikir ve murakabe ile geçirip işrak vaktinden sonra, temiz ve huzurlu bir halde uyunursa, sahih ve nurlu rüyaların görülebileceğini vurgulamıştır. Tüm şartlara riayet edildiği hâlde rüya görülmemesini de sâlikin mânevî bir tutukluk hali içinde bulunması sebebiyle olabileceğini vurgulamıştır.⁶⁸ Seher vaktinde uyanık olmak, sâlikin nefsiyle mücadelesinde önemli bir zaman dilimidir. Bu vakitte yapılan ibadet ve dualar, kişinin Allah’a yakınlaşmasına, iç huzur kazanmasına ve karanlığı manevî aydınlığa dönüştürmesine vesile olur. Seher vaktinde dua eden sâlik, nefesine hâkimiyet kurma yolunda ilerleme kaydeder.⁶⁹ Bu noktada sâlik, nefsinin arındırıp bedenî arzuların etkisini azalttığına, ruh güçlenir ve saflaşır, manevî duyarlılığı artar ve böylece gördüğü rüyalar ilâhî ilhamı yansıtan hakikatin berrak bir yansımaya dönüşür. Rûhânî idrakler ve bâtinî tecelliler saf bir şekilde zuhûr eder.⁷⁰ Sâlik, ibadet ve taat ile nefsin arzularını azaltır, ruhun incelmeye ve ilahî hakikatlerin kalbde yansımaya imkân verir. Böylece rüyalar, sezgiler ve bâtinî idrakler saflaşır. Sâlik, ilham ve keşf mertebesine yaklaşır. Seher vaktinde uyanıklık hem bir ibadet disiplini hem de ruhun arınma ve Allah’a yakınlaşma amdır. Durum böyle olunca bu vakitleri değerlendiren sâlikin sahih rüya görme olasılığı artacaktır.

İştibî, sâlikin rüyalara gereğinden fazla önem vermesinin gaflete sebep olacağına da dikkat çekmektedir. Zira mânevî yolculuğun ilerleyen merhalelerinde rüyaların ehemmiyeti azalır ve sıradan bir düş mesabesinde görülür. Başlangıçta sâlik, kalbî parıltılar ve ilâhî hatıralarla terbiye edilir. Ancak ilerledikçe daha derin mânevî meşguliyetlere yönelmesi gerekir. Rüyaları manevî yükselişin bir işareti sanmak ve buna bağlanmak büyük bir gaflettir. Mürşid tarafından yapılan güzel bir rüya tabirine sâlik asla gururla yaklaşmamalı, bilakis gayretini artırmak için bir vesile olarak görmelidir. Rüya, sâlikin içinde şevk uyandırmalı ve onu tevekkül, azim ve artan bir zikir ile daha çok mânevî meşguliyete sevk etmelidir. Bu süreç, salıncağa binmiş bir çocuğun terbiye

⁶³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî* (Mısır: Dâru Tavki'n-Necât, 1422); Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisaburi Müslim, *Sahih-i Müslim* (Beyrut: thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabiyye, ty.) Salât 207-208.

⁶⁴ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 4a.

⁶⁵ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 4a-4b.

⁶⁶ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 4b.

⁶⁷ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 4b.

⁶⁸ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 4b.

⁶⁹ Muhammed Yusuf Akbak, “Zaman ve Ruhun Kesiştiği An: Tasavvufî Geleneğin Seher Vaktine Bakışı”, *Diyanet İlmî Dergi* 61/1 (Mart 2025), 229.

⁷⁰ İbn Sîrîn, *Ta'bir-nâme-i İbn Sîrîn* (06 Mil Yz A 2366), 2a-2b.

edilmesine benzer. Aşağı yukarı sallanarak dengeyi öğrenir. Aynı şekilde, zikir ve mânevî gayret arttıkça mârifet ve iştihak da artar. Böylece sâlik, daima bir terakkî hâlinde olur.⁷¹ Görüldüğü gibi rüyalar, mânevî yolculuğun başlangıcında bir teşvik unsuru olsa da ilerleyen safhalarda önemi azalır. Bu noktada sâlik dikkatini, rüyalardan ziyade kalbin olgunlaşmasına, zikir ve manevi meşguliyete yöneltmelidir. Güzel rüyalar gurur değil, gayreti artıran bir vesile olmalıdır.

İştibî, rüya tabiri ilminin nasıl öğrenileceğine de dikkat çekmiş, bu ilmin sadece kitap okuyarak elde edilemeyeceğini vurgulayarak şu tembihlerde bulunmuştur: “Yazıp okumakla hâsıl olan tabir katî müteber değildir. Asıl tabir, mücahede, mürşid ve sülûk ile olan ilim ve meleke iledir. Ve tabirin nihayeti yoktur. İlmü't-tabir bahr-i amîk-i ka're dürri semini kadre buyurulmuştur. Tâlib-i agâh çok gitmeyip sülûku üzere müdavemet ve hizmet ve müsahabet-i mürşide mülazemet ederse mertebesine ve meşrebine göre ilm-i tabir ona münkeşif olur.”⁷² Görüldüğü gibi rüya ilminin sadece kitap okuyarak elde edilen bir ilim olmadığı; zikir, mücâhede, mürşid rehberliği ve tarikat disipliniyle elde edilen bir ilim olduğu vurgulanmaktadır. İlmü't-ta'bir, derinliği çok fazla olan, dibi inci ve cevherle dolu bir denize benzetilmektedir. Bu noktada sâlik mânevî yolculuğuna devam eder, mürşidine hizmet ve sohbetle devamlılık gösterirse, mânevî derecesine ve mizacına göre tabir ilminin ona ilham edileceği vurgulanmaktadır.

İştibî'nin yaptığı rüya tabirlerinde ağırlıklı olarak; İbn Sîrîn'in *Kitabü ta'biri'r-rü'yâ'sı*,⁷³ İbnü'l-Arabî'nin *Tabir-nâme-i Muhyiddin Arabî'si*,⁷⁴ Ahmed-i Dâî'nin *Tercüme-i Kitâbü't-ta'bir'i*,⁷⁵ hocası Kuurd Efendi'nin *Ta'bîrnâme'si*⁷⁶ gibi eserlerin etkisi görülmektedir.

İştibî, rüya hakkında muhtasar bir şekilde bilgi verdikten sonra, sâlikin *nefs-i emmâre* mertebesinde gördüğü rüyalara yer vermiştir. İsmi Yusuf suresinde geçen: “*Muhakkak ki nefis kötülüğü emredicidir*”⁷⁷ âyetinden alan nefis-i emmâre; bedenî tabiata meyleden, hissi şehvetleri ve lezzetleri emreden ve kalbi süflî yöne çeken nefistir. Kötülüklerin barınağı ve yerilen ahlâkın kaynağıdır.⁷⁸ Bu nefis, insanı hevâ ve şehvetine uyararak tehlikelere sürükleyen, kötü ahlâk ve davranışlara yönelten, kalbi süflî arzulara sevk eden ve Allah'tan uzaklaştıran bir benliktir. Bu sebeple daima kontrol altında tutulması, arzularına muhalefet edilmesi ve hoşlanmadığı şeylere yönlendirilmesi gereken bir nefis türü olarak kabul edilir.⁷⁹ İştibî, risâlesinin devamında nefis-i emmâre mertebesinde bulunan sâlikin, tövbe ettikten sonra hâlâ nefisine karşı mücâhede hâlinde olması gerektiğini vurguluyor. Bu süreçte sâlikin rüyasında gördüğü sembolleri tabir ederek uyarıyor. Genel olarak da şu grupların içinde yer alan sembollere değiniyor: Yırtıcı ve evcil hayvanlar, kuşlar, ateş, nur ve manevî semboller, mekanlar, shevi arzu ve duygular, madenler, yiyecekler, meyveler, insan türleri, gök yüzü cisimleri, elbise ve avret yerleri.

2.3.1. Sâlikin Rüyasında Gördüğü Yırtıcı ve Evcil Hayvanların Tabiri

İştibî, sâlikin görmesi muhtemel rüyaların sembollerini zikrederek temsil ettiği hallerin tabirini yapmıştır. Bu dönemde görülen; köpek, domuz, kurt, aslan, vb. yırtıcı ve necis hayvanlar nefis-i emmâreye ait kötü sıfatları simgeler. Özellikle “hırs” sıfatı maymun şeklinde tezahür eder. Sâlik rüyasında bu hayvanlardan zarar görür, onlara yenik düşerse, nefsinin hâlâ güçlü ve arınmamış olduğuna işarettir. Ancak sâlik bu

⁷¹ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 4b-5a.

⁷² İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 6a.

⁷³ İbn Sîrîn, *Ta'bir-nâme-i İbn Sîrîn* (06 Mil Yz A 2366), 1b-127a.

⁷⁴ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Tabir-nâme-i Muhyiddin Arabî* (Dersâadet: Emniyyet Matbaası, 1331).

⁷⁵ Ahmed-i Dâî, *Tercüme-i Kitâbü't-ta'bir'i*, ed. İhsan Sabri Çebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021).

⁷⁶ Kuurd Efendi, *Ta'bîrnâme* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, 321/18), 91b-94a.

⁷⁷ Yûsuf, 12/53.

⁷⁸ Alî b. Muhammed b. Alî Seyyid Şerîf Cürçânî, *Ta'rifât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 243.

⁷⁹ Mevlüt Özçelik, “es-Seyru ve's-sülûk ilâ meliki'l-mülûk isimli Eser Bağlamında Nefsin Mertebeleri”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10-19 (2023), 282.

hayvanlara galip gelir, korkmaz, kovar veya yok ederse, bu onun nefsiyle mücâhededinde ilerlediğini ve kötü huylarından kurtulmaya başladığını gösterir.⁸⁰ Görüldüğü gibi, rüyalarda görülen yırtıcı, necis veya zararlı hayvanların sâlike galip gelmesi, nefsin hâlâ güçlü olduğuna, buna karşılık sâlikin o hayvanlara galip gelmesi ise nefis terbiyesinde ilerleme ve arınma kat ettiğine işaret etmektedir.

İştibâ, sâlikin gördüğü hayvan rüyalarını manevî hâllerin sembolik yansımaları olarak da değerlendirir. Eti yemeyen hayvanlardan, köpek ve ayı; öfke ve kavga, ayı ayrıca kendini beğenme (ucub), tazi; manevî avcılık kabiliyeti, domuz; haramlık ve bidat, fil; kibir, kurt; saldırganlık ve haset, aslan ve kaplan; üstünlük ve kibir, pars; öfke, tilki; hile, çakal; tembellik, porsuk; menfaat düşkünlüğünü temsil eder. Eti yenen hayvanlardan, koyun ve sığır; aşırı yeme ve inadı, deve; Allah'a yakınlığı, bağlı deve; sabrı, sarhoş deve; aşk ve cezbe hâlini, geyik; mücadeleden korkuyu, tavşan; gafleti, balık ise ameli sembolize eder. Binit hayvanlarından, aygır; cinsel arzuyu, yularsız eyerli hayvanlar; şer'î sınırdan sapmayı, katır ise sadakatsizlik ve zayıf iradeyi ifade eder.⁸¹ Sâlikin gördüğü hayvan rüyaları, onun iç dünyasındaki nefsanî zaafı ve mânevî hâlini sembolik olarak yansıtır. Her hayvan, bir huya ya da ruhi temâyüle işaret eder.

Sâlikin bu evrede gördüğü rüyalar ve tabirinin tabloda gösterimi.

Rüyada Görülen Hayvan	Manevî Anlamı / Tabiri
Köpek	Nefsin alçak arzuları, saldırganlık, aşağılık tutkular
Domuz	Pislik, haram temayüller, hayvânî iştihalar
Kurt	Gizli düşmanlık, sinsî nefsanî tuzaklar, öfke
Aslan	Gurur, kibir, benlik, üstünlük arzusu
Maymun	Hırs, istikrarsızlık, taklitçilik, nefsin çirkin oyunu
Ayı	Kavga, ucûb (kendini beğenme)
Tazi	Manevî avcılık, bâtinî keşif kabiliyeti
Fil	Kibir, kendini büyük görme
Aslan / Kaplan	Üstünlük arzusu, kibir
Pars	Şiddetli öfke, anî tepkiler
Tilki	Hilekârlık, sinsilik
Çakal	Tembellik, gayretsizlik
Porsuk	Menfaatperestlik, çıkarıcılık
Koyun / Sığır	Aşırı yeme arzusu, inat
Deve	Allah'a yakınlık, ruhanî yük taşıma gücü
Bağlı deve	Sabrın sembolü
Sarhoş deve	Aşk ve cezbe hâli
Geyik	Mücadeleden kaçış, ürkeklik
Tavşan	Gaflet, dikkatsizlik
Balık	Amel, ibadet ve kulluğun sembolü
Aygır	Cinsel arzular, şehvânî temâyül

⁸⁰ İştibâ, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 5a.

⁸¹ İştibâ, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466).5b.

Rüyada Görülen Hayvan	Manevî Anlamı / Tabiri
Yularsız eyerli hayvan	Şer'î hududu aşma, nefse teslimiyet
Katır	Zayıf irade, sadakatsizlik

2.3.2. Sâlikin Rüyasında Gördüğü Kuşlar ve Diğer Uçan Hayvanların Tabiri

İştibî bu bölümde, rüyada görülen kuşları ve uçan hayvanları sâlikin mânevî hâliyle irtibatlandırıyor. İri ve heybetli kuşlar eğer leşle meşgul değilse, melekleri ve evliya ruhlarını simgeler ve sâlikin terakkî hâlinde olduğunu gösterir. Güvercin, bülbül, horoz ve kumru gibi zararsız kuşlar ruhun temizliğine, serçe boş söz ve heveslere, keklik korkulu nefse, yarasa inat ve gerçeğe kapalılığa işaret eder. Tavuk, dünyaya düşkünlüğü, leş yiyen kuşlar ise haram kazanç ve şüpheli zevklere meyli simgeler. Bu rüyalar, sâlikin hâlâ dünyevî bağlardan tam kurtulmadığını gösterir.⁸² Yaşantısı suya bağlı kuşların görülmesi ise, ilmi dünyevî amaçlarla arayan ama kemâle ulaşamayan kimseleri simgeler. Kaz, bilgisiz olup kendini öne çıkararak kişiyi temsil eder. Pişmiş yenilebilir kuşlar, nefis-i mutmainneye ait rızka işaret eder. Sarı arılar vesvese ve şaşkınlığı, bal arısı ise ilham ve ilâhî nurun işaretidir. Sinek, insanları rahatsız edenleri, kelebek ise aşırı hırs ve düşüncesiz cesareti temsil eder.⁸³

Sâlikin bu evrede gördüğü rüyalar ve tabirinin tabloda gösterimi.

Rüyada Görülen Hayvan	Manevî Anlamı / Tabiri
İri ve heybetli kuşlar	Leşle meşgul değilse; Melekler, evliya ruhları; sâlikin terakkî hâli
Güvercin, bülbül, horoz, kumru	Ruhun nezâketi, temizlik, iç huzur ve mânevî güzellikler
Serçe	Boş söz, lüzumsuz meşguliyet, heves ve yüzeysellik
Keklik	Korkak nefis, kararsızlık ve içsel ürkeklik
Yarasa	Gerçeğe kapalılık, bâtına kapanmak, inat
Tavuk	Dünyaya düşkünlük, süflî meyiller
Leş yiyen kuşlar (akbaba vb.)	Haram kazanç, şüpheli yollarla elde edilen dünyevî menfaatler
Suyla irtibatlı kuşlar (ördek, martı vb.)	İlmi dünyevî maksatlarla aramak, kemâle ulaşmama
Kaz	Cahil olup kendini öne çıkararak kişi, kendini bilmezlik
Pişmiş, yenilebilir kuşlar	Nefis-i mutmainneye ait rızık; sâlikin helal ve saf rızka ulaşması
Sarı arı	Vesvese, zihinsel bulanıklık, şeytanî telkinler
Bal arısı	İlham, hikmet, ilâhî nur, saf bilgi
Sinek	Düşünceyi dağıtan, rahatsız eden kişiler, bâtıl meşguliyetler
Kelebek	Aşırı hırs, ölçsüz cesaret; nefsin kontrolsüzce ateşe gitmesi

2.3.3. Sâlikin Rüyasında Gördüğü Ateş, Nur ve Manevî Sembollerin Tabiri

İştibî, nefsin inatçılığıyla mücadele eden sâlikin manevî yolculuğu sürecinde iç hâline uygun çeşitli sembollerle karşılaşabileceğini bildiriyor. Sâlikin, rüyalarında ateş, nur veya Yahudi ve kâfir gibi küfür ile ilgili nesnelere görebileceğini belirtiyor. Bu sembollere üstün gelmenin manevî terakkîye işaret ettiğini, kor halindeki ateşin sâlikteki öfkeyi, saf ve dumansız ateşin ise kalpteki zikrin nurunu temsil ettiğini belirtiyor. Zikir, ibadet

⁸² İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 5b-6a.

⁸³ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 6a.

ve Allah'ın isimlerinin kendine has bir nur taşıdığını ve bu nurların rüyadaki tezahürlerini de ancak ehil müridlerin doğru yorumlayabileceğini hatırlatıyor. Rüyada dağ, taş, ağaç gibi nurun görüldüğü yerler sâlikin nefsinin arıtmaya çalıştığını gösterir. Nurun parlaklığı, kalpteki mânevî aydınlığın derecesini yansıtır. Ancak bazen şeytan da sahte, bulanık ve huzursuz edici "nûrumsu" görüntüler gösterebilir. Bu nedenle sâlik, gördüğü rüyada iç huzur ve ferahlık hissederse onun Rahmânî olduğunu anlayabilir. Eğer kararsızlık ve donukluk hâkimse ehil bir müridde başvurarak rüyasını yorumlatmalıdır. Zira bu hâlleri doğru şekilde değerlendirecek olan kişi mürididir.⁸⁴ İştibâ, rüyaları sâlikin nefisle mücadelesindeki mânevî durumu yansıtan semboller olarak görüyor. Bu rüyaların yorumunda sadece zahirî değil de kalbî derinlik ve müridin irşadının önemini vurguluyor. İştibâ, gerçek nurun verdiği huzur ile şeytanî hayallerin bulanıklığı arasında ayırım yapmaya dikkat çekiyor. Böylesi durumda bulanık rüyalara değil de huzur ve ferahlık veren Rahmânî rüyalara rağbet edilmesine vurgu yapıyor.

Sâlikin bu evrede gördüğü rüyalar ve tabirinin tabloda gösterimi.

Rüyada Görülen Unsur	Manevî Anlamı / Tabiri
Kor halindeki ateş	İçteki öfke, hevâ arzularla mücadele, nefsin kızgınlığı
Saf, dumansız ateş	Kalpdeki zikir nuru, ihlâsla yapılan ibadetlerin içsel ışıltısı
Alevli, kontrolsüz ateş	Nefsin galebesi, gadap, kibir ve azgın tutkular
Nur (aydınlık, parlak ışık)	Kalpdeki mânevî aydınlık, ilhâmî sezgi, zikrin semeresi
Nurun dağ, taş, ağaçtan çıkması	Nefsi arıtma çabası, bâtinî temizliğe yöneliş
Parlak nur	Mânevî idrakin kemâli, kalbin tasfiyesi
Soluk veya huzursuz nur	Şeytanî vesvese, bâtil hayaller, sahte mânevîlik hissi
Yahudi, kâfir, düşman türleri	İçteki direniş, inkâr kalıntısı, nefsin hâlâ terbiye edilmemiş yönleri
Bu türlere galip gelmek	Mânevî terakkî, nefsin alt edilmesi, iç direnişin kırılması
Zikir esnasında nur görmek	İsm-i Celâl veya Esmâ-i Hüsnâ'nın kalpteki tecellisi
Nurla uyanmak	İlâhî rahmetin bastı, bâtinî tecellî ve uyanış

2.3.4. Sâlikin Rüyasında Gördüğü Mekânların Tabiri

İştibâ, sâlikin mekanlarla ilgili gördüğü rüyaları kalbin ma'murluğu ile irtibatlandırarak şöyle ifade eder; "Evler, mescidler, camiler, zaviye, hücre, dükkân ve kervansaray bunları ma'mur ve pâk veya nûranî görürse kalbinin ma'murluğu suretidir. Harap yahut nâpâk yahut karanlık yahut bol iken daralmış görse kalbinin adem-i ma'murluğu, tenezzül ve tembihi suretidir."⁸⁵ O'na göre mekânların tamir edilmesi kalpteki dönüşümün, Mekke, Medine ve Kudüs gibi kutsal beldelerin görülmesi ise yüksek mânevî makamlara ulaşmanın işaretidir. Dağların ıslahı kalbin terbiyesini, kuru ağaçlar ve dağlar ise olgunlaşmamış nefsi simgeler. Sulu kuyular mârifet ve ilmi, kuru kuyular ise kalbî kuruluşu gösterir. Dar sokaklarda sıkışmak terbiye eksikliğini ifade ederken, saf sular, dereler ve yağmur mürid eliyle gelen mânevî feyzi temsil eder. Bu sularla abdest almak arınmayı, kirlenmek ise ilmin dünyevileşmesini temsil eder. Deniz ve gemiler şer'î hayatı, yüzmek; rahmete dalmayı, denize dalmak mârifete yönelmeyi, boğulmak ise fenâ makamını simgeler. Bulanık seller ve bataklıklar dünyevileşmeyi, taşkın seller ise öfke ve kontrolsüzlüğü yansıtır.⁸⁶ İştibâ, rüyalarda görülen mekânları sâlikin iç dünyasının bir yansıması olarak değerlendiriyor ve bu sembollerin kalbî hâlleri anlamlandırmada önemli

⁸⁴ Abdülkerim İştibâ, *Marifetü'n-Nefs* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, 000466), 6b.

⁸⁵ İştibâ, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 6b.

⁸⁶ İştibâ, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 7a.

olduğuna dikkat çekiyor. Temiz ve nurlu mekânların mânevî huzuru, yıkık ve karanlık alanların ise gaflet ve kalbî bozulmaya işaret ettiğini belirtiyor. Suyun, toprağın ve kutsal beldelerin sembolik kullanımı, sâlikin terbiye, mârifet ve fenâ süreçlerindeki ilerleyişini ortaya koyuyor. Sâlikin eğitim sürecinde gördüğü rüyaları içsel muhasebe ve mânevî istikameti belirleme aracı olarak değerlendiriyor.

Sâlikin bu evrede gördüğü rüyalar ve tabirinin tabloda gösterimi

Rüyada Görülen Mekân / Unsur	Manevî Anlamı / Tabiri
Temiz, aydınlık ev / cami / zaviye	Kalbin huzuru, iç âlemin düzeni, manevî istikamet
Yıkık veya karanlık mekânlar	Gaflet, içsel dağınıklık, kalpteki çöküntü
Mekânın tamiri	Kalpteki dönüşüm ve terakki, tövbe ve ihya
Mekke, Medine, Kudüs gibi beldeler	Yüksek manevî makamlara ulaşma, sıdk ve marifet dereceleri
Islah edilmiş dağlar	Kalbin terbiyesi, nefsin dizginlenmesi
Kuru ağaçlar ve çıplak dağlar	Olgunlaşmamış nefis, mücâhedede zayıflık
Sulu kuyular	Mârifet, bâtinî ilim ve derin kavrayış
Kuru kuyular	Kalpteki kuraklık, ilimsizlik, mânevî boşluk
Dar sokakta sıkışmak	Terbiye eksikliği, nefisle mücadelede zorluk
Temiz akarsu, dere, yağmur	Mürşid eliyle gelen mânevî feyiz ve rahmet
Bu sularla abdest almak	Arınma, tecdîd-i iman, bâtin temizliği
Suyu kirletmek	İlmin dünyevîleşmesi, manevî feyzin kirlenmesi
Deniz ve gemi	Şer'î hayat, sünnete bağlı yolculuk
Denizde yüzmek	Rahmet içinde olmak, ilâhî lütfa gark olmak
Denize dalmak	Mârifete yönelmek, bâtinî derinliğe dalmak
Denizde boğulmak	Fenâ makamı, benlikten tam arınma, Allah'ta yok oluş (tasavvufî fânîlik)
Bulanık sel / bataklık	Dünyevîleşme, gaflet, hevâya dalmak
Taşkın sel	Öfke, iç kontrolsüzlük, nefsin galebesi

2.3.5. Sâlikin Rüyasında Gördüğü Şehvi Arzu ve Duyguların Tabiri

İştibî bu bölümde, sâlikin kalp, nefis ve ruh arasında kurduğu mânevî uyumun rüyalardaki yansımalarını ele alır. Zikir ve ibadetle kalp etkilenip nefis ruhun iradesine tabi olduğunda, bu uyumdan “veled-i kalb” adı verilen mânevî bir doğuş meydana gelir ve genellikle rüyada görülen bir erkek çocukla temsil edilir. Çocuğun güzelliği ve temizliği, ruhun nuranî ve kemâle yakın hâlini, çirkinliği veya zayıflığı ise mücâhedenin yetersizliğini gösterir. Rüyada görülen küçük kız çocukları nefsin saf hâlini, ergen kızlar ruhun kemâle yaklaştığını, bakire ve olgun kızlar ise nefsin terbiyede olgunluğa eriştiğini simgeler. Rüyada evlilik, ruh ile nefsin birleşmesini, cima ise tevhid makamına işaret eder. Şehvetsiz cima, yüksek mânevî hâli, şehvetli ancak fasılasız cima ise kemâl arayışını ve nefisteki arınmamışlık izlerini gösterir. Bu tür rüyalar genellikle sülûka yeni girenlerde görülür. Her rüyanın yorumu kişinin hâline göre farklılık arz ettiğinden, sâlik sabırla mürşidin rehberliğinde görevlerini yerine getirmelidir.⁸⁷ Görüldüğü gibi İştibî, rüyaları basit semboller olarak değil de kalp, nefis ve ruh arasındaki mânevî uyumun sembolik tezahürleri olarak yorumluyor. Veled-i kalb gibi rüya sembollerinin, seyr u sülûk yolundaki sâlikin mânevî gelişimi neticesinde zuhur ettiğine dikkat çekiyor.

⁸⁷ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 7a.

Sâlikin bu evrede gördüğü rüyalar ve tabirinin tabloda gösterimi

Rüyada Görülen	Sembolün Temsil Ettiği Manevî Anlam
Erkek çocuk	"Veled-i kalb"; kalp, ruh ve nefsin uyumundan doğan manevî doğuş
Güzel ve temiz erkek çocuk	Ruhun nuranî ve kemâle yakın hâli
Çirkin/zayıf erkek çocuk	Mücâhede eksikliği, seyr u sülûkte yetersizlik
Küçük kız çocuğu	Saf hâliyle nefis
Ergen kız çocuğu	Ruhun kemâle yaklaşma hâli
Bakire ve olgun kız	Nefsin terbiyede olgunlaşması
Rüyada evlenmek	Ruh ile nefsin birleşmesi
Şehvetsiz cima	Yüksek manevî hâl, tevhid makamına yaklaşma
Şehvetli fakat aralıksız cima	Kemâl arayışı, nefsin henüz tam arınmadığını gösterir
Allah Teâlâ'yı beşer sûretinde görmek	Ciddi bir mânevî sapma ve gafletin göstergesi, ilâhî idrakin kaybı

2.3.6. Sâlikin Rüyasında Gördüğü Bazı Madenlerin, Yiyeceklerin ve Çalgı Aletlerinin Tabiri

İştibî, sâlikin rüyasında gördüğü bazı madenleri, yiyecekleri ve çalgı aletlerini kalble ilişkilendirmiştir. Gümüş kalbin saflığını, altın ihlâsı, işlenmiş halleri ise kalbin Esmâ-i Hüsnâ'ya mazhar olduğunu gösterir. Demir irade gücünü, savaş aletleri zikir ve mücâhedeğe hazırlığı, kıymetli taşlar ilhamı, boncuk ise yüzeysel bilgiyi simgeler. Yiyecekler genel anlamda nefsin ve ruhun gıdasıdır. Ekmek imanla, pişmiş et olgun bilgiyle, çiğ et ise nefsin hamlığıyla ilgilidir. Süt saf ilmi, yağ ve tatlı Kur'an'dan alınan zevki, şarap ise bazen aşk ve cezbe, bazen de haram temayülleri temsil eder. Çalgı aletlerinin anlamı ise sâlikin hâline bağlıdır. Nefsanî biri için bunlar haram ve boş sözü, hâl sahibi biri için ise aşk, cezbe ve ilâhî hakikati simgeler. Ney, cezbenin ve kâmil insanın, davul, zurna ve kös ise hakikatlerin ilanı ve iç sırların tezahürünü ifade eder.⁸⁸ İştibî, rüyada görülen maddî unsurları sâlikin iç dünyasına dair manevî işaretler olarak değerlendiriyor ve bu sembollerin kişinin hâline göre değişken anlamlar taşıdığını vurguluyor. Rüyanın sadece görülenle değil, görenin hâliyle birlikte yorumlanmasının daha isabetli olacağını belirtiyor. Özellikle çalgı aletleri gibi unsurların hem nefsanî hem de ruhânî manalara gelebilmesi, mürşid rehberliğinde yorumun zaruretini ortaya koyuyor.

Sâlikin bu evrede gördüğü rüyalar ve tabirinin tabloda gösterimi

Rüyada Görülen Unsur	Manevî Anlamı / Tabiri
Gümüş	Kalbin saflığı, berrak niyet
Altın	İhlâs (samimi kulluk)
İşlenmiş madenler	Kalbin Esmâ-i Hüsnâ'ya mazhar oluşu (ilâhî isimlerle ahlâklanma)
Demir	İrade gücü, mücâhedeğe azim
Savaş aletleri (kılıç, ok vs.)	Zikir ve mücadeleye hazırlık
Kıymetli taşlar	İlham, mânevî feyiz
Boncuk	Yüzeysel bilgi, derinlikten uzak malumat
Ekmek	İman, temel mânevî gıda
Pişmiş et	Olgun ve hazmedilmiş bilgi

⁸⁸ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 8a.

Rüyada Görülen Unsur	Manevî Anlamı / Tabiri
Çiğ et	Nefsin hamlığı, olgunlaşmamış düşünce
Süt	Saf ilim, fitratla uyumlu bilgi
Yağ ve tatlı	Kur'ân'dan alınan manevî zevk
Şarap	(Duruma göre) aşk ve cezbe / harama meyil / bâtını sarhoşluk
Ney	Cezbe ve kâmil insanın sembolü
Davul, zurna, kös	Hakikatlerin ilanı, bâtın sırlarının dışı vurumu

2.3.7. Sâlikin Rûyasında Gördüğü Meyvelerin Tabiri

İştibî, rüyada görülen meyveleri sâlikin mânevî hâlinin yansıması olarak değerlendirmiştir. Üzüm, elma, nar ve armut gibi meyveler sülûkun başında yapılan amellerin semeresidir. İlerleyen süreçte bu meyveler marifet olarak kalpte tezâhür eder ve nihayetinde doğrudan marifetin kendisine dönüşür. Kavun, meyvelerin en faziletli olup, çalışılarak elde edilen kesbî ilmi temsil eder. Kabuklu meyvelerin kabuksuz görülmesi, ledünnî (ilhama dayalı) ilimleri, kabuklu hâlde görülmesi ise zâhirî ve şekilci ilimleri simgeler. Rüyada meyve dolu, bakımlı bahçeler görmek; kalbin mamur, amellerin güçlü olduğunu, olgun meyveler ise amelin kemale erdiğini gösterir. Sadece çiçek ya da ham meyve görmek, gelişimin başında olunduğuna, kurumuş ya da harap bahçeler ise manevî ihmale ve mücâhedenin terkine delâlet eder. Hoş kokulu çiçekler (gül, reyhan) maksada yaklaşmayı, yeşil ekinler iman ve amel tazeliğini, olgun ekinler ise iman ve amelin kemalini ifade eder. Un görmek de bu minvalde değerlendirilir.⁸⁹ Metinden de anlaşıldığı gibi İştibî, rüyada görülen meyve ve bitkileri sâlikin mânevî ilerleyişinin sembolleri olarak değerlendiriyor. Meyveleri ve yapılan amelleri, kazanılan marifetin mânevî tezahürleri olarak vurguluyor.

Sâlikin bu evrede gördüğü rüyalar ve tabirinin tabloda gösterimi

Görülen Unsur	Tabir / Anlam
Üzüm, elma, nar, armut	Sülûkun başında yapılan amellerin meyvesi; ileride kalpte marifet olarak zuhur eder.
Kavun	En faziletli meyve; kesbî (aklı ve çalışılarak elde edilen) ilmin sembolüdür.
Badem, fıstık, ceviz (kabuksuz)	Ledünnî (ihlâsa ve içsel ilhama dayalı) mânaların işaretidir.
Badem, fıstık, ceviz (kabuklu)	Zâhirî, şekilci, resmî ilimlerin sembolüdür.
Meyve dolu, bakımlı bahçeler	Kalbin ve amelin mamur (nurlanmış ve olgun) hâlde olduğunu gösterir.
Olgun meyveler	Amelin kemale erdiğine delâlet eder.
Olgunlaşmamış meyveler / çiçekler	Kalbin mamur olmaya başladığını, gelişimin ilk aşamasında olduğunu gösterir.
Meyvesiz, kurumuş, harap bahçeler	Mücâhedenin terk edildiğini, ibadette ihmalkârlık başladığını gösterir.
Gül, reyhan vb. hoş kokulu çiçekler	Allah'a ve hakikate ulaşmanın yakın olduğuna işaretir.
Taze ve yeşil ekinler	İman ve amelin tazelenmeye başladığını bildirir.
Olgunlaşmış, hasat edilen ekinler	Amelin kemale erdiğine ve imanın kuvvetlendiğine delâlet eder.
Un görmek	Mânevî olgunluk ve içsel istikrarı simgeler.

⁸⁹ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 8a.

2.3.8. Sâlikin Rüyasında Gördüğü İnsan Türlerinin Tabiri

İştibî, rüyalarda görülen sultan, halife, kadı, baba ve şeyh gibi türleri sâlikin iç dünyasındaki ruh, kalp, akıl ve nefis gibi unsurlarla irtibatlandırmıştır. Rüyada adil bir sultanı görmek nefsin, ruh ve aklın kontrolüne girdiğini gösterir. Şeyh görmek, kişinin Allah'a yakınlığını veya şeyhin mânevî etkisini simgeler. Erkek türleri ahiret aklını, kadın türleri ise daha çok dünyevî aklı ve şehvânî yönleri temsil eder. Anne ise terbiyeci yönüyle nefsin ıslahına işaret edebilir. Güzel cariyeler ve bakire kızlar, ledünnî ilimlerin sembolüdür. Rüyada kendini hasta görmek, kalpteki fikrî bozulmayı gösterir. Salih ameller güzel suretlerle, nefsanî arzular ise genellikle siyah yüzlü kadın, çocuk ya da hizmetçi gibi düşük temsillerle zuhur eder. Dünya çoğunlukla kadın şeklinde görünür ve aldaticılığı simgeler. Müslümanlarla dolu kale sağlam bir kalbi, kâfirlerle dolu kale ise nefsi emmâreyi işaret eder. Anne-babayı kâfir görmek ve onları dine davet etmek, nefsin ıslah çabasını, bu çağrıya direnç ise kalpteki karanlık ve inadı gösterir.⁹⁰ Metne göre İştibî, rüyada görülen insan türlerini, sâlikin mânevî dünyasındaki ruh, kalp, akıl ve nefsin sembolik tezahürleri olarak yorumluyor. Adil sultan, şeyh ve anne gibi kişileri, ruhanî kemal, terbiye ve irşad sembolleri olarak değerlendiriyor.

Sâlikin bu evrede gördüğü rüyalar ve tabirinin tabloda gösterimi

Rüyada Görülen	Sembolize Ettiği Anlam / Manevî Unsur
Halife, Sultan, Emir	Ruh, kalp, akıl ve nefsin sembolleridir.
Adil Sultan	Nefsin ruhun kontrolüne girmesi, kalbin Allah rızasına uygun amellerle dolması.
Halifelik	Amellerin ilahî düzene göre şekillenmesi.
Şeyh	Allah'a yakınlığını veya şeyhin mânevî etkisi
Kadı	Aklın hüküm ve hikmet yönünü temsil eder.
Erkek Sembolleri	Genellikle ahiret aklını temsil eder (görüş birliği yoktur).
Kadın Sembolleri (eş, cariye, anne)	Nefsin şehvânî yönlerini temsil eder.
Anne (şefkatli/gıdalandırıcı şekilde)	Nefsi terbiye eden veya manevî gıdalarla besleyen unsur.
Cariye / Hizmetçi	Nefsî kuvvetlerin ya da dünyanın bir temsili.
Dünya (kadın suretinde)	Yaşlı çirkin kadın: terk edilmiş dünya. Genç güzel kadın: aldaticı dünya.
Salih Ameller	Rüyada güzel suretlerde görünür.
Siyah Yüzlü Kadın/Kız/Çocuk	Nefsin şehvânî kuvvetleri.
Siyahken Beyazlaşmak	Manevî yükseliş, terakki.
Beyazken Kararmak	Manevî düşüş, bozulma.
Kendisini Hasta Görmek	Kalpteki hastalık; batıl inanç, kötü düşünce veya din karşıtı davranış.
Evlat	Amellerin sembolüdür.
Yenmeyen Hayvan → Yenilebilir Olarak	Olumlu mânevî değişim.
Beyaz, Güzel Yüzlü Köleler	Ruhani kuvvetler; bazen meleklerle yorumlanır.
Yaşlılar / Orta Yaşlılar	Kalbin zayıf halleri; şirk-i hafî, riya ve sem' gibi iç hastalıklar.
Salih, Uyumlu Dostlar	Nefs-i mutmainne (tatmin olmuş nefis).

⁹⁰ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 8b-9a.

Rüyada Görülen	Sembolize Ettiği Anlam / Manevî Unsur
Kötü, Zıt Dostlar	Nefs-i emmâre (emreden, bozuk nefis).
Müslümanlarla Dolmuş Kale (Hisar)	Kalbin salih ve ruhani kuvvetlerle dolu olması.
Kâfirlerle Dolmuş Kale	Nefs-i emmârenin askeri; inkâr ve isyan sembolüdür.
Anne-Babayı Kâfir Görüp İslâm'a Davet	Nefsın islah edildiğine işaret eder.
Anne-Baba İman Etmeye Direnirse	Kalpde hâlâ küfür ve bozulma olması; zahiren düzgün olsa da içte bozulmuşluk.

2.3.9. Sâlikin Rüyasında Gördüğü Gökyüzü, Ay, Yıldızlar, Güneş, Gibi Semavî Unsurların Tabiri

İştibî'ye göre, manevî yolda ilerleyen sâlikin gök cisimleriyle ilgili rüyaları, onun kalbî durumu ve seyr-i sülûk sürecindeki makamları hakkında bilgi verir. Bu semboller, sâlikin iç dünyasının mânevî yansımalarıdır. Gökyüzünün açık, yıldızların parlak olması, sâlikin makam-ı sadrdan makam-ı kalbe geçtiğini gösterir. Yıldızlar sâlikin himmetini ve saf nuru temsil eder. Ayın hilal olarak görülmesi tecellî nurlarının yeni başladığını; dolunay hâlinde görülmesi ise bu nurların kemâle erdiğini gösterir. Ayın eksilmesi bir hataya, eksikliğe ya da mânevî gerilemeye işaret olabilir. Güneşin donuk ve soluk şekilde görülmesi, kalpteki nurun son tecellisine işaret eder. Bu durum, bazı sûfilere göre Allah'ın zât nurunun bir yansımasıdır. Şimşek ve yıldırımlar bazen ruhî veya zâtî tecellîlerin işaretidir; ancak korkuya sebep oluyorsa bu günaha karşı bir uyarı anlamına gelir. Hafif korkular ise Celâlî Esmâların (Allah'ın azametli isimleri) yansıması olabilir. Rüyada göğe yükselmek ya da uçmak genellikle mânevî terakkî olarak yorumlanır, fakat bazılarında göre bu durum hevese de işaret edebilir; bu nedenle yorum, sâlikin hâline göre değişkenlik arz eder.⁹¹ Görüldüğü gibi İştibî, semavî unsurların tabirini kalbî hâllerin sembolik dili olarak değerlendiriyor. Gökyüzü, yıldız, ay ve güneş gibi varlıklar, sâlikin Allah'a olan yakınlığının, nurlanma, kemâl ve tecellî sürecine işaret ediyor. Özellikle ayın hilalden dolunaya evrilişi, tecellî nurlarının kalpte olgunlaşmasını, güneşin solukluğu ise zâtî tecellînin son izlerini temsil ediyor. Bu unsurlar, sâlikin seyr u sülûk yolculuğundaki ilerleyişini veya sapmalarını temsil ediyor. Rüyada göğe yükselmek ise çoğunlukla mânevî yükselişe, bazen de nefsi hevese işaret ettiğinden, bu rüyaların yorumları mutlaka mürşid rehberliğinde ve hâl bilgisiyle mânevî bir derinlikle yorumlanmalıdır.

Sâlikin bu evrede gördüğü rüyalar ve tabirinin tabloda gösterimi

Rüyada Görülen Unsur	Manevî Anlamı / Tabiri
Gökyüzü (açık, berrak)	Makam-ı sadrdan makam-ı kalbe geçiş; iç açıklık, kalbî berraklık
Yıldızlar (parlak)	Saf nur, sâlikin himmeti, kalpten gelen feyiz
Hilal (yeni ay)	Tecellî nurlarının başlangıcı; ruhî uyanışın ilk işaretleri
Dolunay (tam ay)	Nurların kemâli, mânevî idrakin ve huzurun doruk noktası
Ayın eksilmesi	Mânevî gerileme, hata, gaflet veya eksiklik
Güneş (soluk/donuk)	Kalpteki nurun nihai tecellîsi; bazı sûfilere göre Allah'ın zât nuruna işaret
Şimşek / yıldırım	Ruhî/zâtî tecellîler; eğer korkuya sebep oluyorsa günaha karşı uyarıdır
Korkulu şimşek/yıldırım	Günahlar sebebiyle gelen ilâhî ikaz
Hafif korku hissi	Celâlî Esmâların (örnek: el-Cebbâr, el-Muntakim) tecellîsi
Göğe yükselmek / uçmak	Mânevî terakkî; rüyayı görenin hâline göre bazen hevâya da işaret edebilir

⁹¹ İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 9a.

2.3.10. Sâlikin Rüyasında Gördüğü Elbise ve Avret Yerlerinin Tabiri

İştibî'ye göre rüyada elbise görmek, takva elbisesi değilse genellikle sâlik ile hakikat arasındaki hicab (perde) olarak yorumlanır. Ancak şeriata ve edebe uygun giyinmişse, olumlu bir anlam taşır ve kişinin dinî duyarlılığını gösterir. Haram ya da dikkat çekici gösterişli elbiseler, sâlikin gaflet içinde olduğu, kendi hâlinde hoşnut olduğu ve amellerini beğendiği anlamına gelir. Bu durum, manevî kibir (ruûnet) olarak değerlendirilir. Cennet elbiselerinin rüyada görülmesi, ilahî marifetlerle donanmışlık ve yüksek manevî mertebelerle ilişkilendirilir. Bazı sûflere göre elbise, genel olarak perde (hicab) anlamına gelir. Bu perde her zaman olumsuz değildir. Bazen kişiyi koruyan bir hikmet perdesi de olabilir. Çıplaklık, genel olarak takva ve şeriattan uzaklaşmayı ifade eder. Ancak mahrem yerler açık değilse, bu durum manevî perdelerden sıyrılarak fenâya (benlikten arınma) yönelme olarak da yorumlanabilir. Mahrem yerlerin açık görülmesi, şeriat ve tarikat bağının zayıfladığına işaret edebilir. Ancak bazen bu hâl, sırların açığa çıkması olarak da anlamlandırılabilir. Rüyada avret mahallinin mahrem olmayan birine gösterilmesi, manevî sırların ehil olmayan birine açıklanması anlamına gelir. Aynı şekilde, bir kadın akrabasının açık bir şekilde mahrem olmayana görünmesi de tehlikeli sırların gereksiz şekilde ifşa edilmesi anlamına gelir.⁹² Metinden de anlaşıldığı gibi, rüyada elbise, çoğunlukla sâlik ile hakikat arasındaki perdeyi temsil etmektedir. Şeriata uygun giyinmek olumlu, gösterişli veya haram elbiseler ise gaflet ve mânevî kibri simgelemektedir. Çıplaklık, takvadan uzaklaşma anlamına gelebileceği gibi, bazen de fenâya yöneliş olarak yorumlanabilir. Mahrem yerlerin açılması veya mahrem olmayanlara görünmesi, sırların ehil olmayanlara ifşası anlamına gelir ve dikkatli olunması gereken bir durumdur.

Sâlikin bu evrede gördüğü rüyalar ve tabirinin tabloda gösterimi

Rüyada Görülen Unsur	Manevî Anlamı / Tabiri
Şeriata ve edebe uygun elbise	Dinî duyarlılık, iç istikamet, manevî temizlik
Gösterişli / haram / dikkat çekici elbise	Gaflet, nefsanî hoşnutluk, ruûnet (manevî kibir)
Cennet elbiseleri	İlahî marifetler, yüksek makamlara ulaşma, ruhanî donanım
Genel olarak elbise	Hicab (perde); bazen koruyucu hikmet perdesi, bazen hakikatten alıkoyan engel
Çıplaklık (mahrem yerler kapalıysa)	Fenâ'ya yöneliş, benlikten soyutlanma, dünyevî sıfatlardan sıyrılma
Çıplaklık (mahrem yerler açıksa)	Takvadan uzaklık, şeriat ve tarikat bağının zayıflaması
Avret mahallinin başkasına gösterilmesi	Manevî sırların ehil olmayan kişilere açıklanması, sır ihlali
Kadın akrabasının mahreme açık şekilde görünmesi	Tehlikeli sırların ve özel hallerin gereksiz yere ifşası
Elbisenin olmaması veya soyunmak	Perdelerin kalkması, bazen hakikatle yüzleşme, bazen edep zaafı

Sonuç

Bu çalışma, Osmanlı tasavvuf geleneğinde rüya tabirini doğrudan nefis terbiyesi ile ilişkilendiren nadir eserlerden biri olan Abdülkerim İştibî'nin Ma'rifetü'n-Nefs isimli risâlesini inceleyerek, onun tasavvufî düşünce sisteminde rüyanın işlevini ortaya koymuştur. Eser, Halvetî geleneği içinde şekillenmiş bir mânevî terbiyenin

⁹² İştibî, *Marifetü'n-Nefs* (Nadir Eserler, 000466), 9b.

hem teorik hem pratik yönlerini yansıtır. Risâlede rüya, yalnızca bir uyku hâli değil, sâlikin iç dünyasını, nefsinin mertebelerini ve seyr ü sülûk sürecindeki ilerleyişini gösteren sembolik bir ayna olarak değerlendirilmiştir.

İştibî'nin rüya anlayışı, şeriat merkezli bir tasavvuf anlayışına dayanır. Ona göre rüyalar, şer'î esaslara uygun bir hayat, temiz kalp, helâl lokma ve seher vaktinde ibadetle anlam kazanır. Mürşid-i kâmilin rehberliği olmaksızın yapılan riyazet ve rüya tabirleri sâliki hakikatten uzaklaştırabilir. Bu sebeple İştibî, rüya tabirini teorik bilgiyle değil, mücâhede, hizmet, mürşid rehberliği ve sülûk disipliniyle kazanılan mânevî bir meleke olarak görmektedir. Böylece rüya, bilgi edinme aracı olmaktan ziyade sâlikin nefsini tanımaya ve tezkiyesine vesile olan bir tecrübe alanı hâline gelir.

Risâlede nefsin mertebeleri, rüyalarda görülen farklı sembollerle temsil edilmiştir. Özellikle nefs-i emmâre mertebesinde görülen hayvanlar, tabiat unsurları ve karanlık mekânlar, sâlikin ahlâkî zaafalarını ve süflî arzularını yansıtan işaretlerdir. Bu yaklaşım, rüyayı bir teşhis ve manevi tedavi aracı olarak konumlandırmakta, tasavvufun içsel psikolojisini derinlemesine yansıtmaktadır. Nefsin halleriyle rüya sembolleri arasındaki bu ilişki, İştibî'nin ilm-i ta'bîre dair özgün metodunu göstermektedir.

Eserde rüya, sâlikin mânevî eğitiminin başlangıcında teşvik edici bir unsur olarak işlev görmektedir. Ancak seyr ü sülûkun ilerleyen aşamalarında, rüyaların ehemmiyeti azalır. Zira İştibî'ye göre, mânevî kemâle ulaşan sâlik için asıl belirleyici olan rüyalar değil, kalbin nurlanması, zikrin sürekliliği ve nefisle mücadelenin devamlılığıdır. Rüyaları her zaman mânevî ilerleyişin ölçüsü saymak gaflete sebep olabilir. Zira gerçek vuslat, tevhit-i ef'âl mertebesinde kulun bütün fiillerini Allah'a nisbet etmesiyle mümkündür.

Bu bulgular, İştibî'nin tasavvufî düşüncesinde zâhir ile bâtının birlik içinde yürütülmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. O, sâlikin hem ibadetlerinde hem de riyazetinde Kur'an ve Sünnet yolundan ayrılmaması gerektiğini savunur. Bu yönüyle risâle, Sünnî tasavvufun esaslarıyla uyumlu bir nefis terbiyesi öğretisi sunmaktadır. Eserdeki bu vurgular, Kuşeyrî, Gazzâlî ve Hucvîrî gibi klasik sûflerin çizgisiyle de örtüşmektedir.

Risâlede ilm-i ta'bîrin mahiyetine dair yapılan açıklamalar, İştibî'nin yalnızca rüya tabirine değil, aynı zamanda kalbin derûnî hâllerini idrak etmeye de yöneldiğini göstermektedir. "İlm-i ta'bîr; derinliği çok olan, dibi inci ve cevherle dolu bir denizdir," ifadesiyle bu ilmin zahirî bilgiden ziyade sezgisel ve ilhâmî yönüne dikkat çekmiştir. Böylece rüya, sâlikin bilinçaltı hâllerini manevî sembollerle dışa vurduğu bir alan olarak görülür.

Genel olarak *Ma'rifetü'n-nefs* risâlesi; rüya, nefis ve mârifet kavramlarını iç içe işleyerek Osmanlı tasavvuf düşüncesine özgün bir katkı sağlamaktadır. Eser, rüyaları dünyevî olaylardan ziyade sâlikin manevî tekâmülünün sembolik dili olarak ele almıştır. Bu yönüyle risâle, tasavvufun psikolojik yönünü öne çıkararak, rüyayı insanın iç terbiyesini anlamada bir teşhis ve tedavi aracı hâline getirmektedir.

Sonuç olarak, Abdülkerim İştibî'nin *Ma'rifetü'n-Nefs*'i, Osmanlı dönemi sûfî literatüründe rüya tabirini nefis terbiyesiyle sistematik biçimde ilişkilendiren örneklerden biri olarak görülmektedir. Risâlenin incelenmesiyle, tasavvufî tecrübenin rüya aracılığıyla nasıl sembolik bir dile büründüğü, nefsin halleriyle rüya sembolleri arasındaki ilişkinin nasıl bir manevi eğitime dönüştüğü ortaya konmuştur. Bu yönüyle çalışma, hem unutulmaya yüz tutmuş eski metinlerin günümüz akademik diline kazandırılmasına, hem de günümüz insanının mânevî arayışlarına ışık tutacak yeni araştırmalara zemin hazırlayacaktır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Ethics Committee Permission: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained from literature review/published sources. It is stated that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study and the statement used is stated in the bibliography in all reports.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Artificial Intelligence Ethical Statement: No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Kaynakça

- Aclûnî, Ebû'l-Fida İsmail b Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs*. Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1351.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b Muhammed eş-Şeybani. *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.
- Ahmed-i Dâ'î. *Tercüme-i Kitabü't-ta'bir*. ed. İhsan Sabri Çebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.
- Akbak, Muhammed Yusuf. "Zaman ve Ruhun Kesiştiği An: Tasavvufî Geleneğin Seher Vaktine Bakışı". *Diyanet İlmî Dergi* 61/1 (Mart 2025), 209-234.
- Atâyî, Nev'îzâde. *Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmileti's-Şakâ'ik Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli*. thk. Suat Donuk. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm. *Sahihu'l-Buhârî*. Mısır: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2009.
- Cürcânî, Alî b. Muhammed b. Alî Seyyid Şerîf. *Ta'rîfât*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Çelebi, İlyas. "Rüya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Çelebi, Kâtip. *Fezleke*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017.
- Çınar, Nazım. *Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2024.
- Fettâh, İrfan Abdülhamîd. "Cebriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/205-208. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Gökyay, Orhan Şaik - Coşkun, Vildan S. "Tâbirnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 39. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Hakkı, Erzurumlu İbrahim. *Marifetname*. ed. M. Fuad Başar. İstanbul: Alem Yayıncılık, 2015.
- Hasanov, Sefer. "Kurd Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/93-94. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- İbn Sîrîn, Ebû Bekr Muhammed. *Ta'bir-nâme-i İbn Sîrîn*. Milli Kütüphane: 06 Mil Yz A 2366, 1b-127a.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *Tabir-nâme-i Muhyiddin Arabî*. Dersâdet: Emniyyet Matbaası, 1331.
- İştibî, Abdülkerim. *Marifetü'n-Nefs*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, 466, 1b-10b.
- İştibî, Abdülkerim. *Risâletü'l-Hudâ li-Ulî'l-İhtidâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 04561, 1b-18b.
- Kelâbâzî, Muhammed b. İbrâhîm el-. *et-Taarrufli-mezhebi ehli't-tasavvuf*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Kızılkaya, Müzekkir. "Risâletü'l-Hudâ Li-Ulî'l-İhtidâ (İştibî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim 17 Temmuz 2025. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risaletu-l-huda-li-uli-l-ihitida-istibi>
- Kiel, Machiel. "İştîp". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/440-442. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kurd Efendi. *Ta'bir-nâme*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, 321/18, 91b-94a.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyrî Risâlesi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- Kübra, Necmeddîn. *Usulu Aşere / Risâle ile'l-Hâim / Fevâihu'l-Cemâl*. ed. Mustafa Kara. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Küçük, Osman Nuri. "Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye Göre Rüya ve Tabiri Marife". *Marife*, 31-56.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisaburi. *Sahih-i Müslim*. Beyrut: thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabiyye, ty.,
- Naima, Mustafa Efendi. *Tarih-i Na'ima*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Özçelik, Mevlüt. "es-Seyru ve's-sülûk ilâ meliki'l-mülûk İsimli Eser Bağlamında Nefsin Mertebeleri". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10-19 (2023), 270-299.
- Özçelik, Mevlüt. *İmam Gazâlî'ye Göre Nefsin Tezkiyesi ve Kalbin Tasfiyesi*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2020.
- Peçevi İbrahim Efendi. *Tarih-i Peçevi*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1283.
- Sâmi, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2015.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi. *Sünenü't-Tirmizî*. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998. Basım, ts.

Uludağ, Süleyman. "Ma'rifet-i Nefs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Yılmaz, Necdet. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet Ve Ulema*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001.

Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah. *en-Nüket ala Mukaddimeti İbni's-Salâh*. Riyad: Edvâü's-Selef, 1998.

Ekler; İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında Bulunan Risâlenin Varakları

